

ภาคผนวก

ให้ศึกษาภาษาถิ่นจากวรรณกรรมพื้นบ้านของภาคต่าง ๆ

- วรรณกรรมคำวซอของภาคเหนือ
- วรรณกรรมอีสาน
- วรรณกรรมภาคใต้

หล้างที่ตันไม้	ตั้งใบเป็นขน	อธิบายศัพท์
แต่ตัวพราหมณ์ตน	เดี่ยวดงป่ากว้าง	ตัว-ตัว, เดี่ยว-เที่ยวไปเที่ยวมา
หาตห้วยเหวหิน	เงิบเงิ้มไขว่ขว้าง	อืด-โอดครวญ, คาง-คราง,
พราหมณ์อืดคือคาง	รำทุกข์	ครวญคราง
กันคำเสียไหน	ดั่งไฟก่อลูก	กัน-ครั้น, ดั่งไฟ-ก่อไฟ
หื้อวงแหวดล้อม	ตัวมัน	หื้อ-ให้, ตัว-ตัว
บหื้อสัตว์ร้าย	สิ่งใดมาหัน	
แจ้งแล้วก็ยัน	คำไหนยังหัน	หัน-เห็น
เท่าريبเดี่ยวจน	สอดซอนต้องตั้ง	หัน-หัน, ยัง-หยุด
เท่าตัวเดียวมัน	ง่อมล้ำ	เท่า-เฒ่า, จน-จร, ไป,
หล้างวันขึ้นบก	ซ้ำวันลงน้ำ	ต้อง-ท่อง
เป็นดอยใหญ่ล้ำ	สูงจัน	ง่อม-เหง่า, ง่วง, แก่ชรา
บมีตางลัด	ไต่เดี่ยวผายผัน	หล้าง-ลาง, บางวัน
โสนุดตะรัน	ติดดอยครั้งขึ้น	จัน-ชัน, สูงชัน
ป็นหลังดอยจัน	เล็กลงบตื่น	ตาง-ทาง, เดี่ยว-เที่ยวไปมา
สุดตาจิวพิว	ผ่อพื้น	ป็น-พัน, เล็ก-เล็ก, จัน-ชัน
บมีที่ป่า	ที่ป็นปีกพื้น	จิวพิว-ลิวลิว, ผ่อพื้น-เห็นพื้นดิน.
เป็นผาแผ่นกว้าง	ลงไป	
ซ้ำฝูงตันไม้	มีห่างมีไหล	ป่า-จับ, ป็นปีก-กลับลง, พลิกกลับ
ปู่พราหมณ์จักไป	ก็ลงบได้	
มายืนคั่งใจ	ร้องบเป็นให้	ไหล-ห่างไกล
ตำวันก็ไป	ก้าดแก้ว	คั่งใจ-คั่งแค้นใจ, ตำวัน-ตะวัน
จักดาใกล้ตก	ใกล้คำมาแล้ว	ก้าดแก้ว-คลาดแคล้ว, คลาดเคลื่อน
พราหมณ์ก็ดจวบได้	มีมา	ดา-ตระเตรียม, เตรียม
เอาเจือกหนังตีบ	เกี่ยวตันรูกขา	ก็ด-คิด
ก้าเงื่อนหนังมา	หย่อนลงเตื่อน้อย	เจือก-เชือก, ตีบ-ทาบ
ซ้ำเด็กถลงหลวง	ชะปายป่าห้อย	ก้า-ก้า, เตื่อ-ที, ครั้ง (เทื่อ)
ผ่อแหงนกอยคอย	ก็จึ่ง	เด็ก-รุงรัง, ถง-ถุง

กำเงื่อนเจือกหนัง	บัววงคว่างทัง	ชะปาย-สะพาย
ก้อยยานหย่อนห้อย	ลงดอย	ฝ่อ-เหิน, จิ้ง-จริง
	ฯลฯ	คว่าง-ขว้าง, เขวียง, เจือก-เชือก
		ก้อย-ค้อย, ดอย-เขา

การพรรณนาป่าที่รื่นรมย์เต็มไปด้วยดอกไม้ป่านานาชนิด กวีก็ได้ใช้ชื่อดอกไม้ (กล้วยไม้) ของภาคเหนือ เช่น ในเรื่องมูลละกิติ กวีได้พรรณนาดอกกล้วยไม้ ดังนี้

		อธิบายศัพท์
หันฝูงดอกไม้	เอื้องเม็ง จีหลาม	จี-แรกแย้ม, จีจุม (อีสาน)
พ่องม้วยพ่องบาน	พ่องจีพ่องห้อย	พ่อง-บ้าง, ม้วย-ตาย, เจา
หากมีหลายปี	มาลีดอกสร้อย	
ขาวดำแดงมี	ฟ้าพร้อม	
สามปอยดง	สีเหมือนชุบย้อม	
พะม่วยอื่น	ชอนแดง	ม่วย-ม่วงเขียว
ตั้งเอื้องไข้อย	สามปอยบ้าน แถม	ตั้ง-ทัง
ดักโตลายแดง	ฝ่อลายช้อยด้อย	ดักโต-ดักแก, ฝ่อ-เหิน
จ้างคำจ้างแดง	เอื้องผาเอื้องสร้อย	ช้อยด้อย-ดำต่าง
สุนกันงามดี	มากนั้ก	จ้างคำ-ช้างคำ (ชื่อต้นไม้)
เอื้องเงินเอื้องคำ	ผ่อน่าตี้นัก	สุน-ปะปน
ใคร่เด็ดปีส้อม	มาดม	ปีส้อม-ร้อย
ดอกเอื้องจ้างน้ำว	และคำกาหงษ์	
ใคร่เด็ดเอาลง	มาหวันเกษเกล้า	หวัน-พัน, แซมผม
	ฯลฯ	

การพรรณนาดอกไม้ไฟ กวีพรรณนาให้เป็นประเพณีการเล่นดอกไม้ไฟของภาคเหนือ ซึ่งนิยมเล่นกันในสมัยอดีต การจุดดอกไม้ไฟนี้นิยมจุดเพื่อเป็นการบูชาในงานมงคลต่าง ๆ เรียกชื่อตามภาษาถิ่นว่า บอกไฟ (ดอกไม้ไฟ) เช่นเรื่อง กำกาดำ ได้พรรณนาดอกไม้ไฟต่าง ๆ รวมทั้งดอกไม้ไฟญี่ปุ่นด้วย ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ไฟดอกไฟขวี	ไฟเทียนไฟวาง	
ไฟญี่ปุ่นสร้าง	เสียงดัง	
บอกไฟจ้างฮ้อง	มีมากหนาหน้า	จ้างฮ้อง-ข้างร้อง
เสียงแผดแพดัง	ปุ่นกั้วมีก้อง	
บอกไฟบุปผา	ดอกไม้แต่้มด้อง	
สีแดงอ่อน	มุ่มซ้อน	มุ่ม-สีม่วงเขียว
บอกไฟดาว	เขียวขาวมีพร้อม	
ไฟแตกขึ้น	ปายบน	ปาย-กาย,

2. พรรณาคความงามสตรี

กวีได้พรรณาลักษณะสตรีในอุดมคติของภาคเหนือไว้ในวรรณกรรมคำวชอเกือบทุกเรื่อง ซึ่งพบว่าจะมีรูปแบบฉบับคล้ายคลึงกัน แสดงให้เห็นค่านิยมในความงามของสตรีในสังคมภาคเหนือได้เด่นชัด เช่น ในเรื่องวรรณพราหม ได้พรรณาคความงามของนางพิมพาไว้ ดังนี้

		อธิบายศัพท์
คิงบางตัวกล่ม	สองถานานม	
อกกล่มแผ่อ้า		คิง-ร่างกาย, ตัวกล่ม-ตัวกลม
เกล้าผมก็หลวง	เขียวงามสมหน้า	ถานา-ถัน, นม
ดำเขียวมันใน	เมียมม้อย	
ดินผมนางเจือ	นุเนื้อเรียบร้อย	เจือ-เจือปน
ก๊วกล่มก่งส้วย	เรียบบาง	ก๊ว-คิ้ว, ส้วย-เรียว
ริมปากก็แย้ม	หน้าส้วยกางกล่ม	กาง-คาง
มาสมกู่อัน	เขียวพันแห่งเจ้า	กู่-คู่ (เหมาะสมกันทุกส่วน)
สองแขนก็ไกว	ยามไปด้องเต้า	ไกว-ไกว, เต้า-เดิน
เหมือนแผ่นดินเมือง	อ่อนก้อม	ก้อม-ค้อมลง
	ฯลฯ	

ในเรื่อง จันตะมา (จันทรคราส) กวีได้พรรณนาความงามของ นางอุตมาธานี ไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
รูปร่างล้วน	คิ่งเครือสวยกล่ม	คิ่ง-ตัว, ร่างกาย
สองถานานม	เหมือนบัวจี่จ้อน	จี่-แรกแย้ม, จุมจี (อีสาน)
เกษาผม	เหมือนคาน้ำห้อม	จ้อน-ช้อน
หัตถนาง	อ่อนก้อม	คาน-สี่คราม
เหมือนกินนารี	เมื่อจักลูกพอน	ก้อม-ค้อม, โคง
อกแอ่นอ้า	บินไป	
กิ้วโก่งก้อม	สองหน่วยตำไหล	กิ้ว-คิ้ว, ตำไหล-ตาแวววาว
เหมือนวิตุณใจ	บ่มไว้ตำเจ้า	วิตุณใจ-แก้ววิฑูรชัย
	ฯลฯ	

นอกจากนี้ยังพบว่ากวีภาคเหนือได้สรรค์สร้างกวีโวหารในการชมความงามของสตรีในลักษณะที่แปลกออกไปก็มี กล่าวคือได้พรรณนาความงามของสตรีและผสมผสานความรู้สึกของกวีเข้าไปด้วย โดยเปรียบเทียบความงามของสตรีเพศกับดอกไม้ กับธรรมชาติ ซึ่งให้เห็นถึงความงามในลักษณะธรรมชาติของสตรีเพศ เช่นในเรื่อง วงศ์สุวรรณค์ กวีได้พรรณนาความงามของนางระวีทอน ไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
มีกลิ่นอันหอม	เหมือนรสดอกไม้	
เหลือจันใต้	กันธา	จัน-ไม้จันทน์, กันธา-คันธา
หน้าปุ่นดีนิก	ยอดสีเนหา	ปุ่น-สวยงาม, เปล่งปลั่ง
เนื้อหนังกำยำ	ใสงามเปล่งป้อย	(อีสาน) ว่าปุ่นปุ่น
ส่วนนิ้วมีนาง	นิ้วกำงนิ้วก้อย	กำยำ-กายา
กล่มเหมือนลำเตียน	เตียนคัต	นิ้วกำง-นิ้วกลาง
กิ้วโก่งผมดำ	เหมือนกันน้ำรัก	ลำเตียน-ลำเทียน
มาชูปชิตแแต่้ม	เขียนเอา	
ตั้งสองแขนน้อง	แกว่งก้อมเหมือนเหลา	ตั้ง-ตั้ง, ก้อม-ค้อม
ตั้งตัวมีเงา	ขาวเหมือนท่อนกล้วย	ตั้งตัว-ตั้งตัว
	ฯลฯ	

3. อุปนิสัยสตรีเพศ

กวีได้บรรยายสร้างอุปนิสัยของสตรีเพศที่เป็นกุลสตรีในอุดมคติของสังคมภาคเหนือไว้ในวรรณกรรมคำวอ ซึ่งเป็นมโนทัศน์ร่วมของภาคเหนือที่มีทัศนะต่อสตรีเพศในลักษณะภรรยาที่ปรนนิบัติสามี ชื่อสัตย์ ยอมตัวเป็นทาสภริยา ฉะนั้นกวีได้ใส่แนวคิดในการสร้างจริยธรรมให้แก่สตรีเพศไว้มากมาย ตั้งแต่หน้าที่แม่บ้านจนถึงการจัดระบบครอบครัว (สามี-ภรรยา)

ในเรื่อง เจ้าสุวัตร กวีได้สอดแทรกคำสอนในหน้าที่ภรรยาแก่กุลสตรี คือ นางบัวคำไว้มากมาย เช่น

		อธิบายศัพท์
อันใดบ่จ้าง	หื้อท่านฝึกสอน	จ้าง-เป็น, หื้อ-ให้
ที่นั่งที่นอน	เจือหลบดับผ้า	ดับผ้า-พับผ้า, ทบผ้า
น้ำอุ่นน้ำเย็น	น้ำกินช่วยหน้า	ช่วย-ล้าง, ส่วยก็ว่า
หื้อตกแต่งดา	คบไว้	ดา-ตระเตรียม (อีสาน) ว่า
	ชลย	ดาห้าง, ดา
หลับเด็กตื่นเจ้า	อย่าได้ลูกสวาย	เด็ก-ดึก, เจ้า-เข้า, สวาย-สลาย
ลูกก่อนเจ้าจาย	หื้อนอนลุนเจ้า	จาย-ชาย, ลุน-หลัง, ภายหลัง
	ชลย	
กำรโภชนะ	คาบเข้าหุบถือ	คาบเข้า-มี้ออาหาร, หุบ-หยิบ
		(ปฏิบัติ)
สันไตจักล่า	จ่าวจิ้นอ่อนดัม	สันไต-ฉันไต, ล่า-อร่อย,
		จ่าวจิ้น-ทอด
นานารัสสา	ขนมหวานผาดส้ม	ส้ม-เปรี้ยว
ฝานบาดชอย	ลาบพัก	
ของกินอันใด	เจ้าผิวหากมัก	มัก-ชอบ
ตกแต่งหื้อ	ดิงาม	หื้อ-ให้

ในเรื่อง นางอุทธลา กวีได้บรรยายสั่งสอนสตรีเพศไว้ในลักษณะเดียวกับเรื่อง เจ้าสุวัตร คือกล่าวถึงหน้าที่ภรรยาที่จะต้องปรนนิบัติสามี ไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
นั่งกราบดินผิว	เจ็ดด้วยมวยเกล้า	เจ็ด-เซ็ด
ตำมกองธรรม	จำระ	กองธรรม-คลองธรรม, จำระ-ชำระ
	ฯลฯ	
กันระติงใส	นงวัยตื่นเจ้า	กันระติง-ครั้นรัตติกาล, เจ้า-เข้า
ก้อยลูกก่อนเจ้า	สามี่	ก้อย-ค้อย
นางตกแต่งไว้	น้ำใช้ขัดสี	
ชำระปัดวี	สีฟันช่วยหน้า	ช่วย-ล้าง, ปัด-พัด
	ฯลฯ	

ในเรื่อง วงศ์สุวรรณ ได้กล่าวถึงภรรยาที่ดีที่ปรนนิบัติให้สามีรักนั้น ท่านฤๅษีได้สอนนางระเชีทอน ว่าต้องรู้จักบิบนวดให้สามี ไม่เป็นชู้ ให้ได้ตามสามีเมื่อตนเองไม่รู้

		อธิบายศัพท์
ใครหื้อผัวรัก	ชอบแม่่นพอดำ	ตำ-ตา
บิบนพันกายา	หื้อผัวกู่เผ่า	กู่-กู่
อย่าลักใจผัว	หื้อกล้าวใจเจ้า	อย่าลักใจผัว-อย่าแอบนอกใจ
อย่าทำปาโล	โลกจู้	ปาโล-พาโล, จู้-ชู้
กำการสิ่งใด ๆ	ที่ตัวปู้	ตัว-ตัว
หื้อถามพี่เจ้า	ภาดา	
	ฯลฯ	

ในเรื่อง มุลละกิติ แสดงให้เห็นความซื่อสัตย์จงรักต่อสามี ของนางสิริมติ เมื่อเจ้าจำปาจะออกไปอยู่ป่า นางกล่าวถึงว่าจะติดตามไปรับใช้ลำบากด้วยสามีในป่าดง ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ไปอยู่ในไพร	กินดินต่างเข้า	เข้า-ข้าว
กินกล้วยมันลา	ลูกไม้	ตวย-โดย, ตาม, (อีสาน) ใช้ว่า
น้องก็จิกกิน	ตวยองค์บาทให้	ทวย, ตวย
บ่ปิดผากเจ้า	องค์ทอง	ปิดผาก-พลัดพราก
เต็มจิกเอาไม้	มาหนุนต่างองค์	เต็ม-แม่, ถึงว่า
ไปไม้มานอน	ต่างพรมสาดบ้าน	หื้อ-ให้
น้องจิกนอนตาม	บ่หื้อผากข้าง	ผาก-พราก
ไกล้องค์คำ	ท่านตัว	ตัว-ท้าว

4. การรำพัน

ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ศัลบังควิลัย กวีภาคเหนือได้บรรจงสรรค์สร้างไว้อย่างเห็นภาพพจน์ ซึ่งในตอนพลัดพรากนั้นกวีไม่ละเลยที่จะรำพันด้วยความสะเทือนอารมณ์ ในลักษณะนिरาคบ้างรำพันความสุขเมื่อครั้งที่อยู่ในเมืองบ้าง เช่น

ในเรื่อง คำวฮ่านางจุม พระยาพรหมโหวหาร ได้พรรณนาเสื้อผ้าอาภรณ์ของนางอันเป็นที่รักเมื่อครั้งอยู่ด้วยกัน บัดนี้เห็นแต่เสื้อผ้าที่เป็นฝีมือของนางเท่านั้น ซึ่งการรำพันกวีได้ใส่อารมณ์สะเทือนใจอันประณีตด้วยศิลปะอย่างยิ่ง ดังนี้

		อธิบายศัพท์
พี่มาเล็งหัน	แผ่นพรรณเสื้อผ้า	หัน-เห็น
อันตัวชាយา	แต่งไว้	
อับมอบบั้น	หื้อเข้าเพื่อให้	บั้น-แบ่งบั้น, หื้อ-ให้
สีมุยอื่น	ชอนแดง	มุยอื่น-สีม่วงเขียว
เจ้าน้องรัก	ช่างตอจัดแจง	ตอ-ทอผ้า
พี่เอามาแยง	ผ่อกอยต่างหน้า	แยง-มอง, ผ่อ-เห็น, กอย-คอย
และวันไหน	พี่ไซผ่อผ้า	ผ่อ-เห็น
สิบชาวที	อ่านครบ	ชาว-ยี่สิบ

กันเอามาตื่น	แล้วคนจับตบ	กัน-ครั้น, ตื่น-คลี้ออก, ตบ-ทบ
ดบลูกเกลี้ยง	แป้งดี	แป้ง-สร้าง, ทำ
บ่หนานุ่งคอบ	กลัวหม่นหมองศรี	ตบ-ทบ, พับ
ตบบันดี	ใส่ถุงมัดห้อย	บัน-พัน
	ฯลฯ	

ในเรื่อง ป่าตะเพียนทอง (ปลาตะเพียนทอง) ความโศกเศร้าตอนนางมาลาจะหนีออกจากเมืองไปกับเจ้าสุวรรณวงศ์ กวีได้รำพันให้เห็นความผูกพันระหว่างแม่-ลูก กล่าวคือนางมาลาได้รำพันถึงบุญคุณพ่อแม่เหมือนฉัตรทอง แต่ครั้งนี้มีกรรมจำต้องจากไป ไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ก้อยอยู่ก่อนเตอะ	มาตาเตียมใจ	ก้อย-คอย, เตอะ-เถอะ, เกิด
ลูกจักลาไป	หนีไกลจากเจ้า	เตียมใจ-เทียมใจ
หื้อก้อยอยู่กิน	อย่าตูกโศกเศร้า	ตูก-ทุกข์, หื้อก้อย-ให้ค้อย
ยังจอมองค์เลา	แม่พระ	เลา-หล่อเหลา, งาม
ตัวลูกมีกรรม	จำหื้อผากละ	ผาก-พราก, พลัดพราก
พระแม่เจ้า	มาตา	หื้อ-ให้
ก้อยอยู่ก่อนเตอะ	มาตูปิตตา	ปารา-พารา, อัน-นั้น
อันครองปารา	พฤกขามิ่งห้อง	สัตต์คำ-ฉัตรทอง, จ้อง-ร่วม
เปรียบคือเหมือนเงา	สัตต์คำร่มจ้อง	เกย-เคย
เกยได้ปกครอง	ลูกไว้	
	ฯลฯ	

5. กวีโวหารในเชิงเกี่ยวพาราตี

ในวรรณกรรมคำวซอได้สะท้อนให้เห็นคตินิยมของท้องถิ่นภาคเหนือในการเกี่ยวพาราตีระหว่างหนุ่มสาว ซึ่งกวีได้สรรกวีโวหารอันเป็นสำนวนหนุ่มสาวในท้องถิ่นพูดจาเกี่ยวกับ และมีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีการเกี่ยวสาวของภาคอีสาน ที่เรียกว่าจ่ายผญา (พูดเป็นเชิงปริศนาให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าใจเองในการฝากรัก) ในภาคเหนือก็มี

ประเพณีผู้ชายเช่นเดียวกัน และหนุ่มสาวมักจะพูดจาเกี่ยวกับในทำนองคำปริศนาฝากรักกัน เช่น

ในเรื่องวรรณพราหมณ์ ตอนวรรณพราหมณ์ลอบเข้าหานางพิมพา ก็พูดในเชิงถ่อมตนฝากรักนางและนางก็ตอบมาในเชิงเกรงว่าจะรักไม่จริง ดังนี้

		อธิบายศัพท์
พี่เป็นไพร่น้อย	บุญน้อยเยี่ยมผาน	
เป็นกรรมสิ่งใด	บันดาลใจข้า	เจื้อ-เขื้อ, ปอ-พอ, อินดู-เอ็นดู
ขอเจื้อบุญสูง	ปออินดูหน้า	ดู-เสียง, ฟู-สนทนา
ตั้งใจดูมา	ฟูน้อง	คนเมา-คนเมามัว, คู่ช้อน-คู่เคียง
ปอเก็บคนเมา	เอาเป็นคู่ช้อน	ก้อม-สั้น, สิ้น-ตัด ปอ-พอ,
อย่าตัดหมิ่นก้อม	สิ้นเบียง	(บาทสุดท้าย หมายถึงอย่าตัด
	ฯลฯ	ไมตรี)
ขอปลุกสลิด	ติดต้นสระรัก	สระรัก-ต้นรัก
หื้อเป็นเนื่องอัน	พันพั่ว	อัน-นั้น
เกร็งแต่ที่ได้	จู้บายเสียตัว	จู้-หลอกให้, ตัว-ตัว
กลัวจักบเอา	น้องแต่เป็นหมั้น	แต่-แท้ ๆ, หมั้น-มันเหมาะ
	ฯลฯ	

ในเรื่อง คำว่าฮ่านางจุม พระยาพรหมโวหาร ได้กล่าวถึงความรักของนางในเชิงตัดพ้อว่ารักเพียงปลายใจ จึงหนีพี่ไป ใจเบาเหมือนนุ่นจิว เห็นพี่เป็นคนจน หวังว่าน้องคงเห็นแก่พี่ไม่เห็นแก่ยอดบัวทอง

		อธิบายศัพท์
นายว่ารัก	หากรักปลายใจ	นาย-สรรพนามแทนหญิง
บ่รักแต่ใน	จิตใจและไส้	
รักเจื้อใด	หนีไกลจากได้	เจื้อ-เขื้อ, ชนิด
ใจในเบียง	นุ่นจิว	ใจเบียง-ใจรวนเร, ใจเบา
นายหันพี่จน	เป็นคนขี้ริ้ว	หัน-เห็น

เชียมแผ่นผ้า	เงินทอง	เชียม-ประหยัด, ไม่มี
หวังว่าน้อง	ไม่หันแต่ของ	หัน-เห็น
หวังจีบัวตอง	น้องหันแก่ข้า ฯลฯ	จี-แรกแย้ม, จุมจี ก็ว่า, บัวตอง- บัวทอง

ในเรื่อง สะตั้น (ฉันทันต์) นางสุภาวตา (นางข้างเมียน้อย) เสียใจเมื่อไม่ได้รับความเอ็นดูจากพระยาฉันทันต์ก็กลั่นใจตาย ก่อนตายนางได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่าจะติดตามพระยาข้างไปเกิดเป็นข้ารับใช้ ซึ่งความปรารถนาของนางสุภาวตาเป็นที่ประทับใจคนอ่าน-ฟังยิ่งนัก เพราะเป็นการสำนึกบาปว่าตนเองได้เป็นผู้ฆ่าพระยาข้าง นางจึงคิดจะไถ่บาปดังนี้

		อธิบายศัพท์
กันเจ้าพ่อข้าง	เกิดเป็นมัจฉา	กัน-ครั้น, ครั้น, เมื่อ
น้องขอร่วมปล้ำ	เป็นน้ำเต๋อมเต๋น	
หื้อเจ้าเย็นใจ	ลูบลอยว้ายเล่น	หื้อ-ให้
อย่าหื้อสะเด็น	แตกฟุ้ง	
หลอนเจ้าเกิดเป็น	แมงมุมกำปิ้ง	หลอน-หากว่า,
น้องขอเกิดได้	สายใย	
หื้อเจ้าเจื่องจั้น	ไต่เล่นตามใจ	เจื่องจั้น-เจื่องจั้น, หมายถึงเจ้า
ดักกินอันใด	ฝูงสัตว์ใหญ่น้อย	
แม่เจ้าเกิดเป็น	ที่ตัวหึ่งห้อย	
น้องขอเป็นพลอย	ยिनยิด	ยินยิด-ยิบยิบ
ได้ส่องตวยตัน	ติดกันทั่วทิศ	ตวย-ตาม, อีสานใช้ว่าทวย
ส่องแสงส่งแจ้ง	ไพโรพัน	
เจ้าเกิดจั้นฟ้า	แหล่งหล้าสวรรค์	จั้น-ชั้น
น้องขอเตียมตัน	ติดผันร่วมสร้าง	เตียมตัน-เทียมทัน
แม่เป็นนกกหนู	อยู่คงปากกว้าง	
ม่อนขอตวยตาง	บาทไ้	ม่อน-ข้า, ฉั้น, ตวยทาง-ตามทาง

ขอเป็นรูกษา	และผลหน่วยไม้	ติดตาม
หื้อเจ้าสอดได้	เจยจม	เจยจม-เซยชม
ขอเป็นกิงไม้	แบ่งใบหนากม	
หื้อเจ้าได้จม	แบ่งรังอยู่สร้าง	จม-ชม, แบ่ง-สร้าง
เป็นราชสีห์	ฤทธิ์อาจอ้าง	
น้องขอเป็นตาง	ป่าไม้	ตาง-ทาง
เป็นหินศิลา	ภูเขาเจืองไท่	ภูเขา-คูหา, เจืองไท่-เจ้านาย
หื้อเจ้าอยู่ได้	ปิงนอน	ปิง-ฟิง, พักฟิง
เป็นหงส์ห่านฟ้า	แอ่วหล้าบินจ้อน	จ้อน-จร, แอ่ว-เที่ยว
ขอเป็นสาคร	วารี่ใหญ่กว้าง	
	ฯลฯ	

ในเรื่อง ช้างไพรรงนางผมหอม กวีโวหารที่เรียกว่า นารีปราโมทย์กวีได้บรรจงประมวลงไว้อย่างกินใจ ตอนนางผมหอมตัดพ้อเจ้าสุทธิกุมารที่กลับไปรับนางเข้าเมือง กวีได้เปรียบเทียบหัวใจชายลึกลับเหมือนแม่น้ำหยั่งไม่ถึง หรือเหมือนดาวในท้องฟ้า (นับไม่ถ้วน) ดังนี้

		อธิบายศัพท์
น้ำแม่วังใส	ใญ่รู้จู้หน้า	จู้-ทูก, ใญ่-ผู้ใด
ใญ่จู้จู้จา	ตื้นเล็ก	เล็ก-ลึกลับ (คนรู้จู้จู้แม่หน้าทุกคน แต่ไม่รู้ความลึก)
ใญ่บ่หยั่งเข้า	หันใน	หัน-เห็น
รากไม้ป่าพะ	หยั่งแวะไปไกล	พะ-ป่าละเมาะ
กันขุดตวยไป	ก็ได้รากขวัน	กัน-ครั้น, ครั้น, ตวย-ตาม,
ดาวในเวหา	นักหนาแห่งหัน	ทวย ก็ว่า รากขวัน-รากแก้ว
เราหันตั้งวัน	อยู่แต่	หันตั้งวัน-เห็นทั้งวัน, แต่-แท้
จู้กมีคนใด	อาจนับไปแป้	แป้ (แท้)-ชนะ, ตรงข้ามกับพ่าย
ก็เปรียบนั้นแท้	จายพาง	เปรียบ-เปรียบเทียบ,
	ฯลฯ	จายพาง-ชายพาลาง

๘. บทอัครรรย

การพรรณนาบทสังวาสของกวีโวหารไทยนั้น นับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวรรณกรรมไทย ซึ่งกวีสามารถที่จะพรรณนาความวิจิตรของธรรมชาติก่อให้เกิดภาพพจน์ได้ เพราะกวีจำเป็นจะต้องหลีกเลี่ยงความหยาบโหล่น แต่ก็ไม้อาจจะทอดทิ้งข้อเท็จจริงแห่งธรรมชาติตามวิสัยมนุษย์ได้ ฉะนั้นกวีได้เปรียบเทียบกับความวิจิตรของธรรมชาติ เพื่อจะชักจูงให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตามลีลาแห่งกระบวนการสังวาส และทราบความหมายโดยนัยแห่งกวีโวหารนั้น ๆ

ในเรื่องปลาตะเพียนทอง กวีได้พรรณนาบทสังวาสระหว่าง เจ้าสุวรรณวงศ์ กับนางแก่นจัน โดยกล่าวถึงความวิปริตของดินฟ้าอากาศ ดังนี้

		อธิบายศัพท์
กอดประทับ	ที่รักสาวจี	จี-แรกรุ่น, แรกบาน
ยอดนารี	บ่เกยถูกต้อง	เกย-เคย
ก็ลวดเต็มใจ	บ่จาปากถ้อง	ลวด-เลย, เต็มใจ-เต็มใจ
กัບองค์พระทอง	ที่รัก	บ่จา-ไม่พูด, ไม่ว่า
บังเกิดลมหลวง	มีดมัวมากนั้ก	ลมหลวง-พายุ
สายฟ้าแมบเกี้ยว	มุงเมือง	แมบ-แมลป, แลป
ฝนตกหลังย้อย	ห้วยน้อยคลองเหมือง	
ไหลออกนาเฟื่อง	ลันเหมือนผั่งก้า	เฟื่อง-ฟางข้าว
	ฯลฯ	

ในเรื่องสุวรรณหอยสังข์ (สังข์ทอง) กวีได้พรรณนาบทอัครรรยตอนเจ้าเงาะไปอยู่กระท่อมกลางนากับนางจนาไว้ ดังนี้

		อธิบายศัพท์
พระพายเป๊กบัต	อากาศเวहन	เป๊กบัต-เพิกพัด
แผ่นพสุธา	กัไหหวั่นก้อง	
ยามสองสงวน	ซึ้นชมใจซ้อง	

อยู่ป่ายนาดอน	ตูปน้อย	ป่าย-ปลาย, ตูป-กระท่อม
ข้าหมอกเหมยหนาว	ตกลองชะช้อย	เหมย-หมอกเกาะตามยอดหญ้า
นกหนูใหญ่น้อย	ในดง	
นอนตามกิ่งไม้	กอนรังของต้น	กอน-คองรัง, เกาะคอง
ก็ห้วยะหวยดลง	ลมตีตีบต้อง	ห้วยะหวยด-พลัดตก, ตี-ตี
	ฯลฯ	

ในเรื่องนกกระจาบ กวีก็ได้พรรณานาบทอศจรรย์ไว้เช่นกัน ดังนี้

		อธิบายศัพท์
เมื่อสองร่วมรัก	บ่ได้ขัดขวาง	
ฟ้าร้องร่วนคราง	ไอศวรลั่นก้อง	ร่วน-ฟ้าร้อง, อีสานว่าฟ้าส่วน
เกิดอัศจัน	เสียงดังขึ้นซ้อง	อัศจัน-อศจรรย์
เมกฆะเนืองนอง	ถั่งย้อย	เมกฆะ-เมฆ, ถั่ง-ไหลหลั่ง

ข้อสังเกต วรรณกรรมภาคเหนือกวีไม่ค่อยนิยมกล่าวถึงบทอศจรรย์ จากการศึกษาวรรณกรรมอื่น ๆ ของภาคเหนือก็ไม่ปรากฏว่าพบบทอศจรรย์ พบในวรรณกรรมคำวซอเพียงสามเรื่องคือ ในเรื่องนกกระจาบ สุวรรณหอยสังข์ และปลาตะเพียน และวรรณกรรมคำวซอทั้งสามนี้ปรากฏว่าแต่งในสมัยหลัง ๆ แสดงว่าอิทธิพลของวรรณกรรมภาคกลางได้เข้าไปมีบทบาทในวรรณกรรมภาคเหนือ กล่าวคือกวีภาคเหนือได้เลียนแบบบทอศจรรย์ของวรรณกรรมภาคกลาง การที่กวีภาคเหนือในสมัยก่อน ๆ ไม่นิยมกล่าวถึงบทสังวาสนั้น ก็เพราะเห็นว่าวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวชาดกไม่ควรจะเกี่ยวข้องกับเรื่องกามตันทนา จึงงดไม่กล่าวถึง หรืออาจจะไม่เคยมีธรรมเนียมในการประพันธ์ที่กล่าวถึงบทอศจรรย์ ฉะนั้นกวีภาคเหนือจึงงดเว้นไม่กล่าวถึงบทอศจรรย์ในวรรณกรรมยุคก่อน ๆ ก็เป็นไปได้

7. อุปมาโวหาร

กวีภาคเหนือได้ยกอ้างอุปมาโวหารเปรียบเทียบ ซึ่งน่าจะเป็นสำนวนของท้องถิ่นภาคเหนือที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป ซึ่งลักษณะการเปรียบเทียบนั้นมีบางส่วนต่างไปจากสำนวนอุปมาโวหารของภาคกลาง แต่บางส่วนก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น

เรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ได้มีสำนวนอุปมาอยู่หลายแห่ง ดังนี้

- เปรียบเทียบหญิงชายอยู่กันตามลำพังสองต่อสอง ต้องควรระมัดระวัง เพราะเหมือนกับ

		อธิบายศัพท์
อึ่งอ่างแมงเม่า	จิ้นเนากับหนอน	จิ้น-ชันเนื้อ
งูเห่าบึงปอน	บ่ควรลั่นไกล่	บึงปอน-พังพอน, ลั่น-เกิน-
จายคาเรือน	กับไฟไม้ไต้	กำหนด
บ่ควรดีลวน	ลั่นชิต	จายคา-ชายคา
- เปรียบเทียบหญิงชายเมื่อถูกต้องตัวกัน เหมือนครั้งถูกไฟลน ดังนี้		
หญิงกับจาย	กันไต้ถูกเนื้อ	จาย-ชาย, กัน-ครั้น, ครั้น
เหมือนครั้งต่าง	หิงไฟ	ต่าง-ลนไฟ, หิง-อังไฟ,
- เปรียบยามรักน้ำสั้มว่าหวาน ยามหน่ายน้ำตาลก็ว่าเปรี้ยว		
เมื่อยามน้องรัก	น้ำสั้มว่าหวาน	
ใจบ่เจยบาน	น้ำตาลว่าสั้ม (คำวฮ้านางจม)	เจยบาน-ชันบาน, สั้ม-เปรี้ยว
- เปรียบความโกรธของหญิงเหมือนเอาเม็ดกรีดน้ำ (หายเร็ว)		
กำเกียดของหญิง	เหมือนเม็ดพินน้ำ	กำเกียด-(คำเคียด) ความเคียดแค้น
ผากฎหั้น	ทีเดียว (คำวหงส์หั้น)	ผากฎหั้น-ปรากฏนั้น

- เปรียบความร้อนใจเหมือนถูกงูเห่ากัด (นางนกระจาบเสียใจเมื่อถูกนกกถูกไฟครอกในเรื่องนกระจาบ) ดังนี้

		อธิบายศัพท์
บู้न्हั่วใจ๋กู	เหมือนงูเห่ากัด	กัด-พิษ, บู้न्हุ่น, โนน, (พูน)
มาณกตอดต๋อง	กำยา	
เสียดายลูกน้อย	ที่รักเต็มตา	เต็มตา-เต็มตา
ต๋ายมรณา	ไฟเผาเอาไหม้	เอา-ร้อนรน, เอ้าอั้ง ก็ว่า
- เปรียบใจหญิง อ่อนไหวเหมือนไม้ต้องลม		
ไหวแต่ใบก็ไม่เสียใจ เหมือนสะเทือนทั้งรากทั้งโคน		
เหมือนหมูไม้	เมื่อลมตีไกว	
มาไหวหวั่นเพื่อน	กระเทือนจุด้าน	จุด-ทุก, ชู ก็ว่า
หลอนไหวแต่ใบ	บ่ไหวกิ่งก้าน	หลอน-หากว่า
ก็พอยังแควน	บ่ฮ้าย	แควน-ทำเนา, ฮ้าย-ร้าย
บ่พอเสียใจ	สะดุ้งฟุ้งย้าย	
นี่ไหวรากขึ้น	เถิงใบ	
	(คำว่านางจอม)	

8. สำนวนคำพังเพย

กวีได้บรรจุสอดแทรกสำนวนคำพังเพยคตินิยมของท้องถิ่นในภาคเหนือไว้ในวรรณกรรมคำขอ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสำนวนที่นิยมใช้พูดจากันในท้องถิ่นภาคเหนือ เช่น

		อธิบายศัพท์
- ภาษิตที่สอนเกี่ยวกับการพูดจา		
จำกำไต	อย่าห้อมมีปิด	จำกำไต-พูดจาคำไต, ปิด-พิษ
หื้อหวานดังอ้อย	เจียงคาน (เจ้าสุวัตรนางบัวคำ)	เจียงคาน-เจียงคาน, หื้อ-ให้
กำติเตียน	สำเนียงจ่มสาม	จ่ม-บ่น, กำ-คำ
ย่อมเกยมมี	ท้าวทิศ	เกย-เคย
กำผิดหู	บ่สู่วอนมิตร	

ย้อมมีทิวห้อง	สันดาน (คำอ่านนางจอม) - ให้เจียมตัวเจียมตนต่อผู้ใหญ่ เกรงกลัว ผู้ใหญ่	อธิบายศัพท์ หลอน-หากว่า, จ้าง-จ้าง กวม-ครอบ หมายความว่า-ตื่นข้างเหยียบ- ตื่นนกไส้จมนินไม่มีเหลือ เอียง-แข่งขัน เตวดา-เทวดา อินตา-อินทรา เอียงตำ-ทำแข่ง กงกา-คงคา แล, หลา-นกแก้ว เต็ม-หาก, กีบ-ค้ำ กึดกึดจ้อม-ค้ำแคบ, อึดอัด
หลอนตื่นจ้างสาร	กวมตื่นนกไส้	
จ้ม ดินไป	บ่ค้ำ (คำอ่านนางจอม)	
หึ่งห้อยตัวน้อย	ถามเอียงพระจันทร์	
อันใส่องงาม	ลอยบนเมฆา	
ฝูงหมู่รุกขา	เตวดาโลกกล้า	
บ่เท่าอินตา	อยู่ฟ้า	
แม่น้ำแสนสาย	จักมาเอียงตำ	
สมุทรใหญ่กว้าง	กงกา	
ชาติินกน้อย	แขกเต้าแลหลา	
หากมาตามลอง	การวิกแก้ว (ชีวหาลิ้นคำ)	
	- ค้ำที่อยู่ได้ค้ำใจอยู่ยาก	
เต็มว่าที่กิน	ที่นอนกึดกึด	
ก็ยังอยู่ได้	ยืนไป	
กึดกึดจ้อม	หัวอกหัวใจ	
จักอดอยู่ไป	หัวใจบินบ้าง (คำอ่านนางจอม)	

- พี่น้องทะเลาะกัน เป็นเรื่องธรรมดา แต่อย่าผูกเวรจองกรรมกัน

		อธิบายศัพท์
พี่น้องผิดกัน	เหมือนฟ้าพินน้ำ	ฟ้า-พริ้ว, มีด
อย่ากำผูกมัน	ตือเวร	กำ-กำ, ตือ-ตือ, จองเวร

เปอะเปื้อกนั้น	น้ำหากพาเป็น	เปอะเปือก-ชี้โคลน
เอาน้ำใสเย็น	ช่วยเปอะจึงเสี้ยง	เสี้ยง-หมด, ลั้น
พี่น้องผิดกัน	เหมือนเหล็กชี้เมียง	เมียง-ชี้สนิม
เต็มฝนแล้วหาก	ตั้งมี	(ถึงลับแล้วก็ยังมี)
เจ้าน้องรัก	จูงอดขันตี	
หื้อแบ่งใจดี	เหมือนน้ำทิ้งห้า	แบ่งใจ-ทำใจ
	(คำว่านางจอม)	
- หม่าข้างเพื่อเอางา		
เขาจักเล่าเล่า	ว่าเจ้าบาปหนา	
หม่าข้างเอางา	หม่าหมาเอาเขี้ยว	
หม่าผิวเขาตาย	เลยกล้ายลวดเกี่ยว	กล้ายลวดเกี่ยว-เลยเปลี่ยนไปเกี่ยว
เอาเมียเขามา	ร่วมรัก	

- สอนความประพฤติ ซึ่งเป็นลักษณะชายในอุดมคติของสังคมภาคเหนือ นั้น ไม่ต่างไปจากคตินิยมของภาคกลาง กล่าวคือเป็นคนพูดจาอ่อนหวาน มีเมตตาธรรม เคารพยำเกรงบุพการี เช่นในเรื่องบวระวงศ์หงศ์อมตย์ ได้กล่าวถึงลักษณะของบวระวงศ์ไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
รู้ยำน้อมคอบ	เมื่อปากจาเจียน	จาเจียน-เจรจา, ย่า-ย่าเกรง
สักตะสำเนียง	วิงวอนอ่อนอ้อย	สักตะ-สัก, เสียง
มีความเมตตา	ผู้ใหญ่ผู้น้อย	
บ่จ้งจ้งเลย	พี่น้อง	จ้งจ้ง-จ้งซ้งจ้งเกลียด
พระบิดดา	มารดาเพื่อนพ้อง	
เจ้าสากราบไหว้	ยกคุณ	คุณ-คุณ, เจ้าสา-ภิกษุ
หันทวนแก่แล้ว	ยกไว้ที่สูง	หัน-เห็น
รู้จักทำบุญ	คุณกองพระเจ้า	กอง-คลองธรรม

- สอนชนชั้นผู้ปกครอง ท้าวพระยาให้ยึดมั่นในพรหมวิหาร ในเรื่องข้างงาเดียว กล่าวไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ผู้ที่เป็นตัว	เขื่อนข้าวกรุงศรี	ตัว-ท้าว
ที่รักษาดี	ธรรมมีสี่หัน	หื้อ-ให้, หั้น-นั้น
พรหมวิหาร	โองการท่านตั้ง	
มีสี่ดวงธรรม	บัพลิ่ง	
เมตตากฎณา	มุกิตานั้น	
และอุเบกขาหั้น	ธรรมา	
	ฯลฯ	

9. เชื่อในกฎแห่งกรรม

ความเชื่อกฎแห่งกรรมนอกจากจะเป็นส่วนสำคัญของโครงเรื่องและปมของเรื่องแล้ว กวียังสอดแทรกอยู่โดยทั่วไปในวรรณกรรมคำวซอ มักจะสรุปตอนท้ายของการแก้ปมเรื่องเสมอ ๆ เพื่อเป็นการชี้ให้ผู้อ่านตระหนักในปรัชญาพุทธศาสนายิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการย้ำ เน้นแก่ผู้อ่าน มิใช่อ่านเพียงหาความเพลิดเพลินแต่อย่างเดียว ฉะนั้นกวีจึงสอดแทรกหลักธรรมไว้อยู่เนือง ๆ เช่น

- การพลัดพรากในชาตินี้เกิดจากการจองเวรในชาติปางก่อน คือพรากลูกนก จึงต้องได้รับผลวิบากกรรมในชาตินี้

		อธิบายศัพท์
ฤว่านบุบเป	ปางหลังภาวะ	บุบเป-บุพเพ, ปางหลัง-ปางหลัง
รอยว่าตัวข้า	ทำมา	รอย-ชะรอย
ได้เอาลูกนก	พรากจากมาตา	มาตา-มารดา
หื้อเจียนจากกา	รังนอนปอนเล่น (คำวฮ่านางจม)	เจียนจาก-เจียรจาก

- เชื่อในบุพเพสันนิวาส คือผลบุญที่ได้ร่วมทำกันในชาติก่อนย่อมจะเกิดมาเป็นเนื้อคู่กันในชาตินี้และชาติหน้า เช่น ตอนเจ้าเงาะเห็นนางรจนา ก็ได้กล่าวอธิษฐานถึงกุศลกรรมดังนี้

		อธิบายศัพท์
เจ้าอธิษฐาน	วอนวานกล่าวดำ	ดำ-ท่ายทาย
ถึงต้นเลิศหล้า	อินทร์พรหม	
หลอนบุญข้าไท	เคยได้สู้สม	หลอน-หากว่า
ได้ร่วมอารมณ์	ชาติแล้วได้สร้าง	
หลอนว่าได้เป็น	คู่เวรช้อนข้าง	ช้อนข้าง-คู่เคียง
แต่ชาติเดิม	ก่อนนั้น	
ขออินตาพรหม	บันดลหน่อชั้น	อินตา-อินทรา
หื้อหันรูปข้า	ต่างใน	หื้อหัน-ให้เห็น, ต่าง-ทาง
เป็นสุวรรณะ	ทองคำผิวใส	เป็น-เป็น
อับซ่อนอยู่ใน	รูปเงาะห่อหุ้ม (สุวรรณะหอยสังข์)	
- เชื่อในสังขารไม่เที่ยงแท้ เป็นธรรมดาของ		
สัตว์โลก		
อนิจจะกัม	ตายไปแม่นมัน	กัม-กรรม, ไป-ไป
บั้งกวร	โตกทุกข์	บั้งกวร-บังควร
เต็มให้ปานใด	ที่ไหนจักลุก	เต็ม-ถึงจะ, แม้ว่า
กลับฟื้นได้	คืนมา	
แต่จะลว่นเนื้อ	เปื่อยล่อนอืดตา	ลว่น-ล่วน, หลุดลุ่ย
กันมรณา	ชีวิตขาดสิ้น (ค่าวหงส์หิน)	กัน-ครั้น, ครั้น
คนเราเกิดมา	ตั้งเจ้าและข้า	ตั้ง-ตั้ง
ย่อมมรณา	แตกม้าง (นกระจาบ)	ม้าง-ทำลาย, มล้าง

10. จารีตประเพณี

วรรณกรรมคำวซอได้สะท้อนให้เห็นมีภาพชีวิตของสังคมในภาคเหนือโดยเฉพาะทางด้านจารีตประเพณี กวีได้สอดแทรกลงเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินเรื่อง เพราะกวีได้สร้างฉากท้องเรื่องโดยกำหนดจากสภาพสังคมของท้องถิ่น หรือไม่ก็เลียนแบบจากสภาพสังคมที่กวีมีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีประสบการณ์จากสังคมนั้น ฉะนั้นวรรณกรรมคำวซอจึงได้รับการสอดแทรกจารีตประเพณีของท้องถิ่นไว้จำนวนมาก เช่น

- ประเพณีการทำขวัญบายศรี ซึ่งในภาคเหนือเรียกกันว่า “ฮ้องขวัญ” พิธีนี้จะทำกันอยู่โดยทั่วไป เมื่อบุคคลเดินทางออกจากบ้านไปนาน ๆ ครั้นกลับมาก็จะทำพิธีสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาสู่ตัวตน ในการทำพิธีจะมีบายศรีเป็นเครื่องบูชา และผู้ทำพิธีจะกล่าวคำฮ้องขวัญพรรณนาความตามกรรมวิธีของเขา เมื่อจบแล้วญาติพี่น้องจะมาผูกข้อมือให้ศีลให้พร เช่น “มัดมือซ้ายให้ขวัญมา มัดมือขวาให้ขวัญอยู่” เป็นต้น ในการพรรณนาฮ้องขวัญในเรื่องเจ้าโสมกายนางปะทะวี ได้กล่าวดังนี้

		อธิบายศัพท์
แม่ขวัญตกไป	ดงไพรเขตย์กัษ	
หื้อบ่อกเต้า	คืนมา	หื้อบ่อก-ให้กลับคืน
แม่อยู่ป่าไม้	ฮ่อมห้วยหินผา	ฮ่อม-ช่อง, ทางแคบ
บ่อกขอเชิญมา	จมดวงดอกสร้อย	บ่อก-พ่อขวัญ, จม-ชม
มากินอาหาร	น้ำตาลกล้วยอ้อย	
ใส่ขันเงินคำ	พริ้วพร้อม	
	ฯลฯ	

- การคลอदลูก และวิธีการปรนนิบัติแม่ลูกอ่อน วรรณกรรมคำวซอได้กล่าวถึงสภาพการคลอदลูกแบบชนบทภาคเหนือ คือตีไม้ใบป้ามาอาบบ้าง ใช้เทียนด่าสนไฟบ้าง ฝนปูเอาน้ำตี้ม และมะนาวให้ดม ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ฟังไปซะหา	ดัมน้ำใบเป้า	ฟัง-รีบเร่ง อีสานใช้ฟ้าฟัง
หื้อแม่นางเลา	อาบล้าง	
เตียนดำหิงเม็ง	บ่หื้อขาดกว้าง	เตียน-เทียบ, หิง-อั้งไฟ, ลนไฟ
สำหรับกำเก็ง	ตั้งลม	ตั้ง-ตั้ง, ทัง
อุ่นน้ำมาไว้	อยู่เลยลงฝน	
สัมมะนาวดม	บ่หื้อขาดได้	
	(คำว่าอ้ายร้อยคอต)	

- การละเล่นและมหรสพ กวีได้พรรณนาการละเล่นซึ่งเป็นการเล่นตามคตินิยมของภาคเหนือ เช่น ซอ, จ้อย (การขับเพลงอย่างหนึ่ง) อันเป็นการละเล่นของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีวิทยากลต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้น นิยมเล่นมหรสพดังกล่าวกันอย่างกว้างขวาง กวีจึงสอดแทรกลงในวรรณกรรมที่ได้ประพันธ์ไว้ เช่นในเรื่องนกกะจาบได้กล่าวถึงมหรสพการละเล่นไว้ดังนี้

		อธิบายศัพท์
ตั้งเต็นพ็อนรำ	ขับซอและจ้อย	ตั้ง-ตั้ง, จ้อย-การขับลำนำ
มีเสียงอืดอ่อน	ปุ่นฟัง	ซอ-การขับลำนำในเชิงเกี่ยว
จับลางพ่องนั้น	ขึ้นไต่เชือกหนึ่ง	พาราตรี
สองมือมันยัง	กำสวยดอกไหว	พ่อง-บาง, บ้าง กำ-กำ
มาปุ่นตีกอย	ทางเขาแท้ใบ	สวย-กรวยใส่ดอกไม้
ลางคนไต่ไป	หาบน้ำ	
ลางพ่องนั้นนา	ใจกล้ายิ่งกล้า	
เอาพร้าวอัน	ตัวมัน	อัน-นั้น, ตัวมัน-ตัวมัน
จกใส่ออกตอง	มากองหื้อหัน	จก-ล้วง, ควัก ตอง-ท้อง,
แล้วตัดแข่งมัน	ขว้างออกเล่น	หื้อหัน-ให้เห็น
มีแต่สองขา	หกยันวิ่งเต้น	

แล้วเก็บเอามา	ต่อมิด	มิด-สนิท
กลางคนนั้นเหย	ดูเสียงที่คิด	เสียง-สั้นหมด, เหย-เออย
มาเคี้ยวแท่งลิ่ม	เหล็กแดง	
กินหมดปากแล้ว	ท่าทางกล้าแข็ง	
ชำนาญชนะแกง	กลืนเรือก็ได้	ชนะแกง-ตะแคง
กลางคนนั้นนา	เยยะเหมือนบ้าใบ้	เยยะ-ท่า
เอามัดแดงคอ	เลือดย่อย	แดง-แพง
	(คำนวณกระจาบ)	

วรรณกรรมอีสาน¹

วรรณกรรมอีสานนี้เขวขวานอีสานสวรรค์สิ่ว เรขึ้นมากให้อ่านกันในประเทศมของตน กวีผู้ประพันธ์ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุ และบางท่านเป็นชาวบ้านที่ศึกษาจากวัด ฉะนั้นวรรณกรรมอีสาน กวีจึงเป็น วรรณกรรมพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก วรรณกรรมเหล่านี้ ชาวอีสานได้อ่าน ฟัง 2 ลักษณะด้วยกันคือ พระภิกษุนำมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง ซึ่งมักจะเป็นวรรณกรรมประเภทชาดก และชาวบ้านนำมาอ่านในที่ประชุมชน เช่น งานฮีตดี (งานศพ) จะมีการอ่านหนังสือเทศน์เป็นทำนองเสนาะให้ผู้มาร่วมงานฟังในตอนกลางคืน

ฉันทลักษณ์ที่พบในวรรณกรรมอีสานมี 2 แบบ คือ กาพย์ (กาพย์ของอีสาน) ใช้เขียนวรรณกรรมที่ไพเราะยาก เช่น กาพย์ปู่ถือนหลาน สมถดงสาร เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งคือ กลอนลำ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "โคลงสาร" ซึ่งพบอยู่ในวรรณกรรมจำนวนมาก

1. สมถดงสาร

1) ที่มาของเรื่อง

สมถดงสารเป็นคำสอนของพุทธศาสนา เดิมคงจะเป็นธรรมปกรณมากกว่าเป็นเรื่องชาดก เพราะตามแก่นของเรื่องถ้ามีลักษณะเป็นโอวาทเหมือนกับวรรณกรรมคำสอนอื่นๆ แต่เห็นว่าเรื่องนี้แต่งเฉพาะหลักธรรม และปรัชญาพุทธศาสนาอย่างเดียว จึงจัดไว้ในวรรณกรรมพุทธศาสนา แต่วรรณกรรมคำสอนอื่นของอีสานนั้น มีลักษณะผสมผสานมากกว่าหลักธรรม

ในการศึกษาที่มาของเรื่องแล้ว พอจะลงความเห็นได้ว่า น่าจะได้แนวคิดมาจากสูตรสมาสปกรณ รวมอยู่ในแก่นภีร์ประมวลสังสารวัฏ เป็นธรรมปกรณที่สอนประชาชนชายหญิงให้สังวรในศีลในทาน และหลักธรรมของพุทธศาสนา

2) ธรรมเนียมการประพันธ์

คำเงินเรื่องแบบเทศนาโอวาท ไปมีคำละคร เนื้อเรื่องทั้งหมดเป็นโอวาทสั่งสอนตลอดเรื่อง ประพันธ์เป็น "กาพย์" อีสาน มีจำนวน 1 ผู้ก เขียนจารด้วยอักษรตัวธรรม

¹ดูรายละเอียดใน ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (ไคเตียนสโตร์, 2522)

3) เนื้อเรื่อง

ตอนต้นกล่าวถึงพระพุทธคุณ โดยเฉพาะเน้นด้านพระกรุณาธิคุณที่พยายามชี้ทางไปสู่นิพพานแก่มวลมนุษย์ทั้งหลาย หลังจากนั้นสอนให้มนุษย์ยึดมั่นในศีลห้า ศีลสิบ และเน้นการทำบุญให้ทาน เพื่อเป็นผลบุญตามไปสนองตัวในชาติหน้า และพรรณนาถึงความประพฤติดีดศีล จะได้สวยทุกขเวทนาในนรก สลับกันไปกับการสอนให้ประพฤดิชอบตามหลักธรรมของศาสนา

ตอนสองกล่าวถึงความสุขในเมืองนิพพาน กวีได้จินตนาการเมืองนิพพานเหมือนกับเมืองพระศรีอารยย์ที่เรารู้จักกันนั่นเอง โดยกล่าวถึงประชากรในเมือง ความสุข ความสะดวกสบายที่ประชากรได้รับในเมืองนิพพาน เช่นมีต้นกัลปพฤกษ์ ประชากรอยู่ในศีลธรรม และได้บอกวิธีไปสู่เมืองนิพพานโดยเร่งทำทานและยึดมั่นในศีลห้า ศีลสิบ อย่าหลงระเริงในอบายมุขทั้งปวง

ตอนที่สามให้สังวรในตัณหาและกามคุณทั้งหลาย ที่จะนำตนไปสู่นรก ให้พยายามสลະในโลกียวิสัยให้หมดสิ้น ความรักแห่งโลกียไม่เป็นแก่นสาร พยายามชี้ให้เห็นอนิจจัง อนัตตา และทุกข์ ในการหลงอยู่ในโลกียสุข เช่น สมบัติ ลูกเมีย ข้าทาส เหล่านี้ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ นอกจากบุญบารมีเท่านั้น

ตอนที่สี่ กล่าวถึงบุญคุณพ่อแม่ บุพการี ให้ลูกหลานทำบุญส่งกุศลไปให้ ซึ่งเปรียบเหมือนสำภาที่จะพาไปสู่เมืองนิพพาน ซึ่งเปิดประตูรับอยู่ทุกเมื่อ

4) ตัวอย่างสำนวนโวหาร

1) การพรรณนาฉาก กวีอีสานได้พรรณนาฉากปราสาทราชวังเมืองนิพพาน ท่านได้จินตนาการเอาสถาปัตยกรรมท้องถิ่นไว้อย่างพิจิตรพิสดาร ซึ่งโดยปกติแล้วไม่มีใครจะพบการพรรณนาฉากปราสาทราชวังบ่อยนักในวรรณกรรมอีสาน ฉะนั้นการพรรณนาฉากในที่นี้จึงเป็นภาพพจน์ของสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมของอีสานที่หลงเหลืออยู่ ดังนี้

0 ผาสาท ¹ สูงมีหลายถ้ำ ²	เสตัสตร ³ สี่ด้านรุ่งเรืองงาม
ทางรุงชัยปักช่อน้อย	ลมพัดสร้อยควีมายมาย ⁴
ผาสาทคำหลายเสาก้าว	ประดับแล้วรุ่งเรืองงาม
พิดาน ⁵ คำประดับแล้ว	กาบแก้วหุ้มโลมคำ

ใบสีสายข้ายห้อย	ดอกดวงย้อยอำกาบผายใบ
ดอกบัวไขเผยผายกาบอำ	เสตสัตรช่อฟ้า
ประดับอาสน์คันคำ	หลังหิ้งกลางบุชอด ^๖ ขึ้น
เป็นแผ่นพื้นหลายแขง	ชาวเขี้ยวแดงข้ายแก้ว
ใสส่องแล้วตั้งอยู่ชามลาม ^๗	หิ้ง ^๘ ค่างามข้ายห้อย
ใบสีสร้อยห้อยอยู่สังสัง	เสตสัตรคันคำเป็นถึงแวดข้าง
ฝาสีด้านเขียนขีดลายคำ	ลายลำนำแบ่ง ^๙ เป็นรูปข้าง
กลางฝ้ายข้างเป็นรูปม้าแลทวยคำ ^{๑๐}	มีหิ้งรูปคชสิงห์แลมอมม่าย ^{๑๑}
กระต่ายเดินแล่น	หลีกเว้นแค่เครือคำ
ดอกบัวเงินเป็นเครื่องกำกั้น	หลายยอดล้านสับสอดไปมา
รูปหงสาวาบเครือแลแขกเต้า	รูปนกเค้าเกี่ยวกอดสาธลิภา
รูปสาธลิภาแลนกเอี้ยง	งามพิพ็ญนอยู่ลีเลียน
รูปนกเขียน ^{๑๒} กางปีกย่อน	นกยุงพ็ญบ้องปีกลายคำ
มีลำนำรูปสัตว์สิ่งพร้อม	วงแวดล้อมอยู่สอนลอน ^{๑๓}
งามพอดตาเอาสัง ^{๑๔} มาเปรียบได้	รูปต้นไม้แกมดอกดวงบาน
ดอกสมภารเผยผายกิ่งก้าน	หลายสำก้านรุ่งเรืองไร
ปล่องเบงชัย ^{๑๕} ประตู่ห้อง	ประดับย่องเอาเปรียบโรงคำ
ที่นอนคำประดับแล้ว	ที่นอนแก้วประดับอาสน์เงินเรียง

อธิบายศัพท์

1. ผาสาท-ปราสาท	2. ถ้ำน-ชั้น, ระดับ	3. เสตสัตร-เศวตฉัตร
4. ควิมมายมาย-อาการคลี่	5. พิดาน-เพดาน	6. ชอด-ทะเล, พันออกมาก
ออกไหว ๆ คลี่มลายออกไป		
7. ชามลาม-กลาง, พอดี	8. หิ้ง-กระตึง, ลูกกระพรวน	9. แบ่ง-ทำ, สร้าง
10. ทวย-เนื้อทราย (ทวย)	11. มอม-สิงห์ดำ, กาศสีห์	12. เขียน-นกกระเรียน
13. สอนลอน-สลอน	14. สัง-ไฉน, อะไร	15. เบงชัย-เบญจชัย

2) นางฟ้า กวีอีสานได้จินตนาการถึงหญิงงามในอุดมคติ ซึ่งท่านน่าจะประมวลมาจากความงามของหญิงสาวในท้องถิ่นนั่นเอง จากความงามของสตรีในตัวอย่างข้างล่างนี้

พอจะอนุมานได้ว่าเป็นค่านิยมในความงามของหญิงสาวในทัศนะชาวท้องถิ่นอีสาน ดังนี้

๐ นางฟ้าผู้สาวงามราม	โสมศรีงามเลิศล้ำ
แก้มนวลซ้ำฟองคำ	ผิวจำปาเกศางามใสส่อง
ดอกไม้ก่อง ^๑ วรรณคำ	มณีวรรณคล่องเกศ
ทรงเพศเพียงมายา	โสม ^๒ โสภางามไวว่อง
เนื้อคิ่ง ^๓ อ่อนทิวระทวย ^๔	เชิงชายงามคะเคี่ยม
เกล้าเงี่ยมซ้ายเปียงสไบ	นูนเนื้อ ^๕ ไปอ่อนแอ้น
หน้ากายแก้มแยมยิ่งมีศรี	โสมวรรณดีบเศรำ
นมตุ้มเต้าทั้งสอง	คือบัวทองจุ่มจ่อ ^๖ เต้า
ตาเคี่ยมเค้า ^๗ คิ้วก่องแวงกลม	ผสมนอนลอน ^๘ คอดกปล้อง
สองบ้านแก้มแปลกผิวดำ	สองตาดำไหลเหลือด ^๙
เมื่อนางเจียด ^{๑๐} แยมต่อพอดาย	ชายใดเห็นก็หายโคก
งามสิ้นโลกยิ่งกว่าเมืองคน	เป็นที่สนลระวนใจชายหนุ่มน้อย
ค้อยค้อยค้อยแฝงเพื่อ	เพราะว่าบุญหากเพื่อ ^{๑๑} ขึ้นฟ้า
นั่งอยู่ท่าไสว	หุบบางใสงามปลอด
ออกตลอด ^{๑๓} แข้วงามใส	ไผเห็นยอมตอกถูบไล่
ชักใช้หน้ายเมียดน	กฤษณหุสุม ^{๑๓} สอดแล้ว
ต่าง ^{๑๔} แก้วโขง ^{๑๕} เลาคำ	มณีวรรณปักปั้นเกล้า
นมตุ้มเต้าเต็มดี	ผิวพรรณสียอดยิ่ง
บั้นวัน หน้าพระแซไช	โสมศรีไวงามแวน ^{๑๖} ยิ่ง
แสนสร้อยสิ่งล้างาม	ตาดำไหลซีเขียด
นัวน้อยเสียดสุขแหวน	แขนพึงสุขบม่าว ^{๑๗}
เนื้ออ่อนล้าวยิ่งสำลี	

อธิบายศัพท์

๑. ก่อง-งาม, สวย กุก่อง ก็ว่า
๓. คิ่ง-ร่างกาย, ตัวตน
๕. นูนเนื้อ-นูน, นูน
๓. โสม-โฉม
๔. ทิวระทวย-อ่อนระทวย
๖. จุ่มจ่อ-แต่งตุ้ม, แรกแยม

7. เคี่ยมเค้า-คกงาม (ตา)	8. สอนลอน-สลอน, สลวย
9. ไหลเหลือด-ว่องไว, รวดเร็ว	10. เจียด-เซียดหน้า ถลาร้อน (นก)
11. เพื่อ-ช่วยเหลือ, เอื้อเพื่อ	12. ออดลอด-งาม วิเศษณ์ของคำว่างาม
14. สุป-สวมใส่	14. ต้าง-ตุ้มหู
15. โข่ง-โพรง, กลวง ตุ้มหูชนิดหนึ่ง	16. แวน-มาก ยิ่ง วิเศษ
17. ม้าว-พาหุรัด เครื่องประดับแขน	

(3) ปรัชญาพุทธศาสนา ในเรื่องนี้ความส่วนใหญ่เป็นปรัชญาพุทธศาสนาแบบ ทฤษฎีหลักกรรม ฉะนั้น กวีจะดำเนินเรื่องโดยยึดแนวปรัชญาพุทธศาสนา กล่าวคือ ไม่ หลงอยู่ในโลกีย์ ละกิเลสทั้งปวง มุ่งสู่โลกุตระอันเป็นความสุขที่แท้จริง เช่น

- มองเห็นความผูกพันระหว่างครอบครัวเหมือนปลอกเชือกผูกพัน ความห่วงใย ในทรัพย์สินเหมือนปลอกสวมขา ตัวอย่าง

สงสารเอยัตถ์หารักลูกนี้
เหมือนตั้งเชือกผูกคอ
ัตถ์หารักเมียเหมือนตั้งปลอกผูกคอ
ัตถ์หารักข้าวของเหมือนตั้งปลอกสุบ¹ตีน

(1. สุป-สวม, ใส่)

- เน้นให้รักษาศีลห้า และศีลแปด เพื่อที่มุ่งสู่นิพพานในชาติหน้า
สงสารเอยจงพากันรักษาศีลห้า อย่าปองฆ่าฝูงหมู่มัจฉดา
ให้เมตตาเขาฝูงสัตว์ใหญ่ย่อย โผดค้อยค้อย¹จึงตีน้า

(1. โผด-โปรด, ค้อยค้อย-สม้าเสมอ)

(4) คำอุปมา กวีได้อุปมาความเพื่อให้เห็นจริงไปตามแนวคิดและจินตนาการของ กวีอยู่ตลอดเรื่อง เช่น

- คนช่วยยอมชอบแต่อกุศล คนดียอมชอบแต่กุศล ท่านได้อุปมาไว้ดังนี้
เป็นดังแมงวันเขี้ยวบ่หม¹รสดอกไม้ ใ้ใ้²ค้ำ²หาคาว
ของอันใดหมิ่นสาบร้าย มันจึงค้ำแสวงหา
บางพ่อง³มีปัญญาคืดฮอด⁴ คือกชอด⁵รู้แต่กองบุญ
กระทำบุญบ่ได้ขาด ย่อมสังวาสภาวนา
หายโสกาบปใหม่ มักไปไกลผู้มีมัญญา⁶

เทียมตั้งภุมราแมงพู่
ดวงบุปผาเผยแผ่ก้าน

ไปกลัวอยู่กบอำมาลา
เขาบ่ย่านปละแอว⁷บินไป

อธิบายศัพท์

1. หุม-ชม, เขยชม	2. คั่ว-ไคว่คว้า, แสงวหา
3. ฟ่อง-พวก, บางเหล่า	4. คืดฮอด-คืดถึง, คืดได้
5. คืดฮอด-คืดทะลุ, คืดได้	6. ผญา-บัญญัติ
	7. แอว-เที่ยว

2. ขุนทิง (ขุนทิงขุนเทือง)

1) ที่มาของเรื่อง

วรรณกรรมนิทานเรื่องขุนทิงนี้เป็นนิทานพื้นบ้านของชาวลุ่มน้ำโขง กล่าวคือเป็นนิทานที่นิยมกันทั้งในภาคอีสานและอาณาจักรล้านช้างแต่โบราณ และน่าจะเป็นวรรณกรรมที่มีอายุเก่ากว่าวรรณกรรมเรื่องสินไซ (สังข์ศิลป์ชัย) ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว นอกจากนี้จากการตรวจสอบจำนวนโวหารแล้วเข้าใจว่าเป็นโวหารที่เก่ากว่าวรรณกรรมอื่น ๆ หลายเรื่อง ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นมักจะลอกเลียนแบบสำหรับบางตอนของเรื่องขุนทิงไป นอกจากนี้จากการศึกษาด้านฉบับพบว่า ต้นฉบับเรื่องขุนทิงนี้แพร่หลายมาก นิยมอ่านกันมากในภาคอีสาน

2) เนื้อเรื่อง

นิทานเรื่องขุนทิงมีเรื่องสังเขปดังนี้ ขุนเทืองกษัตริย์หนุ่มครองนครใดไม่มีชื่อขุนเทือง ประพาสาไปไปถึงหนองน้ำแห่งหนึ่งซึ่งเป็นทางนำไปสู่เมืองบาดาล ขุนเทืองได้พบกับลูกสาวพญานาค ชื่อนางแจกได้เกิดรักใคร่จนได้เสียกัน จึงติดตามนางไปอยู่ที่เมืองบาดาล ขุนเทืองอยู่ในเมืองบาดาลอย่างมีความสุขถึงสองปี นางแจกนับตั้งแต่อยู่กับขุนเทืองมิได้ไปเล่นน้ำตามธรรมชาติของนาค ทำให้ฝนตกน้อยไม่พอที่มนุษย์จะทำไร่นา จึงขออนุญาตขุนเทืองไปเล่นน้ำเพื่อให้ฝนตกมาก ขุนเทืองแอบดูนางนาคเล่นน้ำเห็นนางชมเขย กับนาคตัวผู้เกิดความเบื่อหน่าย จึงคิดจะกลับคืนโลกมนุษย์ ประกอบกับนางบุสดีใช้ผีน้ำสงข่าวมาให้ขุนเทืองกลับบ้านเมือง นางพญานาคจึงยอมให้ขุนเทืองกลับพร้อมทั้งมอบลูกน้อย ซึ่งยังไม่ครบกำหนดคลอดแต่นางล้วงออกมาจากท้อง ห่อใบตองทิ้งให้ขุนเทืองนำลูกกลับไปเลี้ยงด้วย

เมื่อขุนเที่ยงพร้อมด้วยโอรสคือขุนเที่ยงกลับบ้านเมือง นางบุสดีไม่พอใจรักใคร่ขุนเที่ยง ขอให้สามีนำลูกไปทิ้งเสีย ขุนเที่ยงจึงให้เสนา้นำลูกไปผูกไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ เทวดาและสัตว์ในป่าต่างมาช่วยเลี้ยงกุมารจนเติบโตใหญ่ภายหลังขุนเที่ยงคิดถึงลูกจึงแต่งขบวนไปรับลูกเข้าเมือง ขุนเที่ยงเลี้ยงลูกเองจนกุมารเติบโตใหญ่จึงเดินทางไปเยี่ยมมารดาที่เมืองบาดาล ขากลับได้ของวิเศษคือ หม้อวิเศษ ขอคำหรือเกี่ยวทองคำและดาบง้าวสำหรับป้องกันตน

หม้อวิเศษนั้นหากต้องการอะไรไม่ว่าอาหารภรรยาเงินทองเมื่อเคาะหม้อแล้วจะได้สิ่งที่ปรารถนา ส่วนขอคำนั้นจะช่วยนำทางให้ขุนเที่ยงรู้ว่าควรจะนอนหรือสร้างบ้านเมืองที่ใดในเวลาเดินทางถ้าขอคำไม่เกี่ยวอะไรติดขัดขุนเที่ยงก็ต้องเดินทางไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องพัก แต่หากขอคำเกี่ยวสิ่งของติดขัดจะต้องหยุดพักนอนที่นั่นแล้วนาคจะมาเนรมิตเมืองให้ เมืองของขุนเที่ยงได้ชื่อศรีสัตตนาคนหุต โดยเหตุที่นาคเป็นผู้สร้างเมืองและผู้ที่ครองเมืองก็เป็นเชื้อสายของนาค

ขุนเที่ยงครองเมืองศรีสัตตนาคนหุตพร้อมด้วยมเหสีที่เกิดจากหม้อวิเศษสองคนอย่างมีความสุข ต่อมาขุนเที่ยงเสด็จประพาสป่าคนเดียวได้พบเนื้อคู่แต่ชาติปางก่อนมาเกิดเป็นชะนี นางชะนีระลึกชาติได้ปรารถนาจะครองคู่กับขุนเที่ยง แต่ขุนเที่ยงไม่ยอม นางชะนีจึงทำเสน่ห์ให้รักจึงอยู่กินด้วยกันในป่าจนนางตั้งครรภ์ประสูติ ท้าวอำคา

เมื่อท้าวอำคาเติบโต ขุนเที่ยงจึงนำบุตรกลับบ้านเมืองโดยให้สัญญากับนางชะนีว่าจะอีก 8 เดือนจะมารับ นางชะนีจึงยินยอมให้กลับพร้อมทั้งมอบผลไม้วิเศษให้ เมื่อกินแล้วจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ นางมอบให้จำนวนมากขุนเที่ยงจึงนำไปแจกจ่ายให้ประชาชนที่เจ็บป่วย เมื่อครบแปดเดือนขุนเที่ยงก็เตรียมขบวนแห่ไปรับนางชะนีเข้าเมือง เมื่อขบวนแห่ถึงประตูก็มีหญิงใจพาลแก่งปล่องให้สุนัขเดินผ่านขบวนแห่ นางชะนีกลัวสุนัขจึงหนีกลับไปอยู่ป่าตามเดิม ขุนเที่ยงจึงครองราชย์อยู่อย่างไม่เป็นสุขจนมีอายุได้ห้าร้อยปี อำนาจของผลไม้วิเศษที่นางชะนีให้สลายจนหมดไป ขุนเที่ยงจึงป่วยท้าวอำคาต้องเดินทางไปขอผลไม้วิเศษจากแม่ชะนีมารักษา นางชะนีให้มาเพียงสามลูกเพราะน้อยใจที่สุนัขไล่ตนนางชะนีได้กล่าวอำลาท้าวอำคาว่า ตนเองอาจสิ้นชีวิตในไม่ช้า ท้าวอำคานำผลไม้วิเศษมารักษาพ่อ ขุนเที่ยงกลับเป็นหนุ่มด้วยฤทธิ์ของผลไม้วิเศษนั้น คราวนี้มีอายุได้พันปีก็ล้มป่วยอีกจึงใช้ท้าวอำคาไปขอยาจากแม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อท้าวอำคาไปถึงป่าหิมพานต์ของแม่ชะนีกลายเป็นป่าร้างเพราะแม่ชะนีตายไปแล้ว เมื่อไม่ได้ผลไม้วิเศษมารักษาขุนเที่ยงจึงสิ้นอายุขัยท้าวอำคาจึงครองเมืองศรีสัตตนาคนหุตสืบมา

ตัวอย่าง

1. งานศพของขุนทึ่ง กวีได้พรรณนามะรุศพอย่างสวยงามตามแบบวิจิตรศิลป์ของชาวลุ่มน้ำโขง ตลอดจนพิธีกรรม การเล่นมหรสพ และแสดงให้เห็นประเพณีของชาวบ้านหนุ่มสาวมาเล่นกันในงันเฮือนดี นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการอ่านโคลงสาร (อ่านหนังสือผูกในงันเฮือนดี) ดังนี้

	อธิบายศัพท์
แต่นั้นท้าวแต่งตั้งแปลงหีบหอคำ	แปล-สร้าง, ทำ
ทำเป็นปนมเพียงยอดสูงลายแต้ม	ปนม-พนม, เทิง-บน, ช้างบน
เป็นสีด้านเขียนรูปนาม	หลิน-เล่น, โตน-กระโดด
ฝ่าเทิงเขียนรูปลายคำแต้ม	ก่องส่วย-เรียงงาม
มีทั้งรูปราชสีห์ข้างจวมอม้าแหน	เชือดชาย-อาการฉวัดเฉวียน
คือซีแลเล่นหลินโตนเด็นหยอกกันนั้นแล้ว	บรรวน-บริบูรณ์, ฟ่อง-บางพวก
ฝ่าหลังแต้มลายคำหลายหลาก	ชับซึ่ง-กระชิบกระซาบ
มีทั้งรูปจักพรากพร้อมเพื่อนพ้องแอนบิน	ชุก-ทุก, สุหรือคูกี้ว่า
ภายเทิงแต้มมโนห์ราฟองแอน	แฮ-แพร, ผ้าแพร
แขนก่องส่วยทวยพ้องเชือดชาย	ซี-จะ
มีทั้งรูปเทวบุตรย่องนางสวรรค์แหนแห่	
ถือดอกไม้คือซีย้าย่างไป นั้นแล้ว	งัน-ฉลอง, งามสมโภช
ประดับลายแก้วเรืองเรือลายคำ	หลิน-เล่น
พนมเพียงสูงยอดคำลายแก้ว	
บรรวนแล้วเสนาขุนใหญ่	
ไหลหลังฝ่าทูลเจ้าอยู่งัน	
เป็นถั่วถาวบ่าวสาวสงวนหลิน	
มีทั้งชับปีพ้องโคลงอ่านเสนหา	
บางฟ่องจาเสียงหวานต่อสาวคำละห้อย	
ยินสนุกหลินฝูงสาวแกมบ่าว	
ชับซึ่งผู้การชู้ชุกคน	

<p>ยามเมื่อวันศีลตั้งวันเพ็ญดับถ่าย พญาก็ปราชัยดอกไม้วันนั้นหว่านเงิน ทั้งเสื้อผ้าว่าหลากแฮค่า นำของท่านส่งบุญนำให้ คนไหลเข้ามางันชมชื่น</p>	
--	--

2. กำเนิดเมืองศรีสัตตนาคน ในเรื่องขุนทึ่งนี้ได้กล่าวถึงการกำเนิด เมืองศรีสัตตนาคนว่า เมื่อขุนทึ่งกลับจากไปเยี่ยมมารดาที่เมืองบาดาลมาถึงแม่น้ำใหญ่ขอคำ (ขอทองซึ่งได้มาจากเมืองนาค) เกี้ยวไว้ไม่ให้เดินทางต่อไปขุนทึ่งจึงนอนพัก และบันดาล (ขอคำ?) ให้เกิดขึ้นมีคนมามากมาย ดังนี้

<p>ก็จึงฮอดแก้วกว้างทุ่งใหญ่เพน มีนทีหลวงผ่ากลางหลายห้วย ขอคำน้อยคาเสียแก่ท้าว ไปไปได้นอนหั้นบ่หนี ได้แล้ว บัดนี้จึงฆ่าเชือกขึ้นบังเกิดเป็นเมือง เรื่องเรื่องไสเก็งดาวดิงส์ฟ้า มีทั้งคนหลายล้นเพนล้านโกฏ เยาวโยชนกว้างเขียงกว้างแม่เมือง</p>	<p>ฮอด-ถึง, ตลอด แก้ว-ถิ่น, เขต, แดนดิน เพน-แผ่นดิน (โบ) หั้น-นั้น อัน ก็ว่า ฆ่าเชือก-โกลาหล, อลหมาน เขียง-เมือง</p>
---	---

3. บทกล่อมเด็กกล่อมลูก ตอนนางชะนีแห่กล่อมท้าวอำคาลูกซึ่งเกิดกับขุนทึ่ง กวีได้นำบทกล่อมเด็กของชาวอีสานมาร้อยกรองเข้ากับเรื่อง ดังนี้

<p>นอนนอนเยอ นอนซาแม่เยอ มึงอย่าได้ให้หากูกวนแ่อว แม่ก็หียบแแล้ว'ผ้าดาไว้ผูกขวัญเจ้าแล้ว นอนซาแม่เยอ นอนซาแม่เยอ พ่อเจ้าไปไร่ ยังไม่ทันมา แม่แล้ว พ่อเจ้าไปนา ยังไม่ทันมาฮอด เจ้ายอดแก้ว นอนแล้วแม่ซิล่า เจ้าแล้ว</p>	<p>อธิบายศัพท์ แ่อว-เที่ยว แแล้วผ้า-ผ้าปัก ดา-ตกแต่ง ฮอด-ถึง ซิ-จะ</p>
---	--

นอนแม่เย้อ อำคาแม่เฮย
แม่ชิไปเที่ยวด้าว ในป่าดงหนา
แม่ชิเข้าไปหา ผลมาไว้
เจ้ายอดให้ นอนแล้วอย่าอน แม่เนื้อ
นอนแม่เย้อ นอนซาแม่เย้อ
แม่ชิไปตักน้ำในนทีสระบัว
แม่ชิไปหาหัว^๒หาฟีนมาไว้
เจ้ายอดให้ อย่าให้อยู่หลัง แม่เนื้อ

หัว-ฟีน

๓. วรรณกรรมเรื่องปลาแตกปลาสมอ (ท้าวบุสบา)

เป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงชีวิตชายหนุ่มที่ทำปลาร้าขาย ในตอนต้นเรื่องได้บอกที่มาของนิทานเรื่องนี้ว่ามาจากบุสบาชาดกโดยกล่าวว่

พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นท้าวบุสบาอาศัยอยู่กับย่า เมื่ออายุครบ 10 ปีอ่อนวอนให้ย่าไปซื้อเบ็ดตกปลามาให้ เมื่อได้เบ็ดตกปลาแล้วก็หาปลาได้มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาสมอหรือปลาหมอจึงหมักทำปลาร้าฝากนายสำเภไปจำหน่ายถึงเมืองพาราณสี พระอินทร์มีความเมตตาเปลี่ยนปลาร้าปลาสมอที่มีกลิ่นเหม็นให้มีกลิ่นหอมบอวลไปทั่วเมือง นายสำเภที่รับฝากจึงนำปลาร้าไปถวายกษัตริย์แห่งพาราณสี พระองค์จึงแกล้งเอาทองคำแก้วแหวนที่มีค่าใส่ในปลาร้า แล้วเอาปลาร้ากลับไว้ข้างหน้า ฝากไปกำนันท้าวบุสบา ท้าวบุสบานึกว่าเป็นปลาร้าเหมือนเดิมก็ไม่สนใจเปิดดู ใช้ชีวิตอยู่อย่างยากจน ต่อมาฝากไหปลาร้าที่มีทองคำอยู่ภายในไปขายที่เมืองราชคฤห์ พ่อค้ำนำถวายเป็นบรรณาการแด่กษัตริย์ พระองค์เปิดออกดูพบเพชรนิลจินดามากมาย จึงให้หาโหรหลวงมาทำนายดวงชะตาของเจ้าของไหปลาร้า โหรหลวงทำนายว่าท้าวบุสบาเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก เจ้ากรุงราชคฤห์จึงส่งลูกสาวซึ่งโหรหลวงบอกว่าเป็นเนื้อคู่กันมาเป็นของกำนัลท้าวบุสบา พระธิดาชื่อนางมาตฟ้า เจ้ากรุงราชคฤห์ช้อนธิดาสาวไว้ในโพรงงาช้างทิพย์ส่งมากำนัลท้าวบุสบา เมื่อท้าวบุสบาได้รับงาช้างทิพย์ก็เอาไปเก็บไว้นอกเมือง นางมาตฟ้าจึงออกจากโพรงมาเผลอติดที่อยู่อาศัยให้ดีกว่าเดิม อยู่กินกันฉันสามีภรรยา ชาวท้าวบุสบาได้ภรรยาสวยได้กินไปถึงท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตต้องการนางมาตฟ้าไปเป็นมเหสีตน จึงใช้ให้ท้าวบุสบาไปเมืองสวรรค์ เมืองนรก เพื่อจะนำของฝากไปให้ญาติตน ท้าวบุสบาก็ทำได้ ท้าวพรหมทัตอยากไปสวรรค์ นรกบ้าง ท้าวบุสบาจึงแนะนำโดยให้เผาตนเอง ท้าวพรหมทัตก็ปฏิบัติตามจึงสิ้นชีวิต ท้าวบุสบาได้เป็นกษัตริย์สืบแทนต่อไป

ตัวอย่าง

1) วรรณกรรมเรื่องนี้สอนคติธรรมเรื่องโทษของการหมกมุ่นในกามคุณและสอน
ศีลห้าแก่ประชาชนดังกล่าว

ให้พากันเขียนฐี ¹ ปาณาติบาต	เว้นจากการฆ่าสัตว์โดยฮ้าย ² หมายได้ จ้อง ³ เวร
บาปนั้นมีโทษมากน้อยตามแต่กระบวนคุณ มันทำนาให้ทั้งเกี่ยวนลากแก่ กินคุณแล้วสัง ⁵ เล่ากินขึ้นต่อ ⁶	สัตว์นั้นมีคุณหลายตั้งจัวควายช้าง มันมีคุณเที่ยงแท้คนได้เบี่ยงแยง ⁴ ปฏูรณาท่อยสังกินขึ้นปล้ำคอย
อกินนานั้นอย่าลักเอาของท่าน อย่าเป็นฮ้ายให้สัตย์ชื่อในใจ อย่าเป็นโจรฮ้ายตามทางยา ⁷ แยง แม่ลักจัวควายช้างสัน ⁹ เดียวให้วันห่าง	เว้นขโมยให้ได้ตนเจ้าอย่าเอา ตั้งแต่เข็มเล่มเดียวอย่าไปเอาควรวิน ชิงเอาของเพื่อน ⁸ ห่างหวงไว้บดี บังเบียดเอาที่ไสนานี้เป็นฮ้ายบาปเวร
กาเมวันอย่าไปชมเมียท่าน มิสสาจารย์นี้คือการทำชั่ว ผิวเพื่อนห้ามให้วันห่างหนีไกล ลูกเมียเพื่อนหวังห้ามแล้วอย่าไปโลก กาเมแท้หน้อ	อย่าไปสมเสพซ้อนใจผันเกี่ยวกามแท้หน้อ สมเสพชู้เป็นฮ้ายบาปเวร อย่าไปชิงเอาผิวเขาบาปเวรชินา ¹⁰ ต้อง มักจักเป็นไฟเผาจุดลนในเนื้อ
มุสาวาทนั้นอย่าได้ล่าย ¹¹ ทางตัว ¹² แท้หน้อ อย่าได้เว้าปิ่น ¹³ ไปไปมา ความเว้านี้เป็นยิ่งไฟลน จักมีเวรังข้องถึงตนฮ้อนแฮง อย่าได้โวโวว่าความบ่มีหาใส่ สุราเหล่าเมรัยให้วันขาด สุรานี้เป็นยากินเข้าแซบ ¹⁸ มันจักเกิดโรคฮ้ายเป็นสิงทอนปัญญา คนกินเหล่าเมาแล้วประมาท	มันเป็นกรรมทางวาจาปากเหม็นเป็นฮ้าย เว้าให้มีสัจจะจึงแม่คองศีลเกี่ยว อย่าได้อำพรางตัวตั้งแลน ¹⁴ สองลัน แนวเชื้ออึ่งเพ้า ¹⁵ ความเว้าฆ่าโต ¹⁶ ใจอย่าเหมือนดังไม้มีด้วงมุ่น ¹⁷ ในแท้หน้อ ไฟประมาทศีลข้อนี้ปัญญาน้อยถ่อยผญา ทอว่าอย่าเป็นนักเลงชู้เหล่าเมาฮ้ายบาปหนา เจ็บในไตพุงพยาธิถอง ¹⁹ ถึงเนื้อ คนชู้เหล่ากินแล้วประมาทคุณ

อธิบายศัพท์

1. เขียนรู้ - เร็ยรู้ (เสียง ร จะออกเสียงเป็น ฮ.)	2. ฮ้าย - ร้าย
3. จ่อง-ตึง จ่องจุง	4. เบ็งแยง-มองดู, พิจารณา
5. สั้ง-ไฉน, ฉั้นไฉ	6. ซิ่นต่อน-ก้อนเนื้อ
7. ยาด-แย่ง, ย้อแย่ง	8. เฟิ่น-เขา, ท่าน
9. สั้น-ฉั้น เช่นเดียว	10. ซิน่า-จะติดตาม
11. ล่าย-ปด, หลอกหลวง	12. ตั่ว-โกหก, พุดปด
13. ปั้น-พลิก, ปลิ้น	14. แลน-ตะกวด
15. อึ้งเพ้า-อึ้งอ่างปากขวด	16. โต-ตัว
17. มุ่น-แหลละเอียด	18. แซบ-อร่อย
19. ถอง-เต็ม, ทำให้เต็ม, ถึง	

2) วรรณกรรมเรื่องปลาแดกปลาสมอ ได้พรรณนาให้เห็นสภาพชีวิตและสังคมอีสานสลบกับการดำเนินเรื่อง โดยเฉพาะการค้าขายทางบกในสมัยก่อน ซึ่งพ่อค้าชาวอีสานจะเดินทางไปค้าขายยังท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นกองคาราวาน โดยใช้เกวียนบ้าง, โคต่างบ้าง หรือช้างบ้าง ผู้ที่เป็นหัวหน้าคุมกองคาราวานนี้ชาวอีสานเรียกว่า “นายฮ้อย” และในเรื่องได้พรรณนาสินค้า ซึ่งน่าจะเป็นสินค้าหลักของอีสานออกไปค้าขายต่างถิ่น เช่น นอแรด งาช้าง หนังสัตว์ และได้กล่าวถึงการขนส่งสินค้าในสมัยอดีตด้วย ดังนี้

	อธิบายศัพท์
คือลไปเที่ยวค้าเมืองใหญ่ราชคฤหะ	ลี-จะ, ซิ ก๊ว
นำเข้านองาหมูหนังสือช้าง	เขี้ยว-เขี้ยว, พัน
ปีกนกเขาซุ่มหัวล้านนกกดแกงคอก่าน	ซุ่ม-นกตะกรุม, ก่าน-ต่าง
หางนกยูงอั้งแน่นสะเปาค้าจ่ายขายนั้น	
แต่นั้นยังมีญาติพี่น้องทางแม่บาคราญ	บาคราญ-คนหนุ่ม, เรียก
เป็นพ่อค้าเกียนแต่เหิงนานแล้ว	เจ้านายชาย
จักไปทำการค้าทางเกียนต่างประเทศ	เหิง-นาน
ชื่อวานายฮ้อยคำปองพ่อค้าเที่ยวชื่อจ่ายขาย	เที่ยว-ไปมา, เที่ยวไปเที่ยวมา
บ่าวท้าวทุกขียากอนาถา	บา-ชายหนุ่ม คนหนุ่ม
ขอฝากปลาแดกปลาสมอพ่อลุงนายฮ้อย	
เอาไปขายให้ทางไกลต่างประเทศแต่ก่อน	แต่ก่อน—ด้วยเทอญ
ท้าวขอวนจ้อย ๆ ลุงท้าวบ่หลัง	หลัง-มอง, เหลียวมอง
เกียนลุงเต็มหมัดแล้วของขายมีมาก	หมัด-หมด

หาบ่อนใส่บ่ได้เอาไว้เมื่อลุน ก่อนเทอญ ท้าวไปกล่าวเจ้าผากท้าวคำมูล ก็ปลมประสงค์บอกเต็มหมัดแล้ว เฟิ่นเป็นนายฮ้อยข้างเดินประเทศทางไกล มีข้างสามโตแย่งหลังเต็มแนแน จึงไปหานายฮ้อยเดินทางโคต่าง เฟิ่นไปขวยความต่างบ้านประสงค์ให้ช้อยเหลือ	ลุน-หลัง, ภายหลัง เฟิ่น-เขา, ท่าน แย่ง-ทีสำหรับใส่ของบนหลัง ข้าง ช้อย-ช่วย
--	--

4. กาละเกด

1) ที่มาของเรื่อง

กวีได้กล่าวไว้ตอนต้นเรื่องว่าเป็นเรื่องปรกฏอยู่ในพระเจ้าห้าสิบชาติ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับ ปัญญาสชาดก ก็ได้ เพราะในความหมายว่าพระเจ้าห้าสิบชาติของอีสานนั้นดูเหมือนว่าหมายถึงเรื่องชาดกทั้งหมด ส่วนเรื่องกาละเกดในภาคกลางนั้นไม่ยอมรับว่าเป็นชาดกเหมือนอีสาน กวีผู้ประพันธ์ได้เริ่มต้นเรื่องว่าเป็นเรื่อง พระเจ้าห้าสิบชาติ ดังนี้

ข้าจักแบ่งบ่อนเมืองพุทบาทโคดม ในสงสารโลกถือตั้งสะท้าน องค์พุทโธเจ้าบารมีเทียวท่อง ในห้าสิบชาติล้ามาใช้สังเวร	แบ่ง สร้าง ทำ เ็น-ตาม ติดตาม
---	---

ต้นฉบับเดิมเป็นอักษรไทยน้อย ท่านเจ้าคุณอรุณวัตร กล่าวไว้ในคำนำว่าได้ต้นฉบับมาจากวัดสว่างอารมณ์ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด และได้พิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรไทยเมื่อ พ.ศ. 2519 ความยาว 480 หน้า และท่านได้กล่าวในคำนำอีกตอนหนึ่งว่า ต้นฉบับกาละเกดนี้เป็นสำนวนไพเราะมาก และอยู่ในความนิยมของชาวอีสานไม่แพ้ เรื่องสินไช นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในท้องอีสานท่านต่างก็ยอมรับว่าเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายมากในสมัย 20-30 ปีก่อน หมอลำนิยมนำเรื่องกาละเกดมาเล่าอยู่เนือง ๆ และในการอ่านหนังสือในวังเฮือนดินั้น เรื่องกาละเกด ก็ได้รับความนิยมไม่แพ้เรื่อง สินไช ท้าวกำกาดำ จำปาศักดิ์

3) เนื้อเรื่อง

ท้าวสุริวงค์เกษนุราชครองเมืองพาราณสี มีมเหสีนามว่านางกาละ ไอรสทรงพระนามว่า ท้าวกาละเกต (พระโพธิสัตว์มาเกิดเพื่อใช้ชาติ) เมื่อเจริญวัยได้ม้ามณีกาบ ซึ่งมีผลานุภาพมากสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ท้าวกาละเกตได้ทรงม้ามณีกาบประพาสป่า (การพรรณนาเดินดง ชมดงแบบเดียวกับเรื่องสินไช) ม้ามณีกาบพาท้าวกาละเกตมาถึงเมืองท้าวฝิมนต์ (ยักษ์) ซึ่งมีมเหสีชื่อ นางมาลีทอง ธิดาชื่อนางมาลีจันทร์ ซึ่งพระอินทร์ส่งมาเกิดเป็นเนื้อคู่ของท้าวกาละเกต ท้าวกาละเกตพบนางในสวนหลวงก็หลงรัก จึงกำบังกายด้วยเวทย์มนต์ตามนางมาในปราสาท แล้วปรากฏให้นางเห็นกาย ตอนนั้นก็ให้จ่ายผญาภษิต (บทเกี่ยวพาราสิกันระหว่างหนุ่มสาวอีสาน) เกี่ยวกันระหว่างท้าวกาละเกตกับนางมาลีจันทร์ท้าวกาละเกตได้กำบังกายเข้ามาหานางในปราสาททุกวัน พวกนางสนมแอบดูพบว่าพระธิดามีชายหนุ่มเข้ามาหาที่ห้องบรรทมทุกคืนจึงนำความมาทูลท้าวฝิมนต์ ๆ กริ้ว จึงสั่งให้ผูกยนต์ (อาวุธที่เป็นกลไก) ไว้ที่ประตู ท้าวกาละเกตเสด็จมาหานางมาลีจันทร์ จึงผูกยนต์ตายพร้อมกับม้ามณีกาบ ก่อนสิ้นใจท้าวกาละเกตได้ร้องขอให้นางนำศพพระองค์และศพม้ามณีกาบไปลอยแพ ท้าวสุบรรณเจ้าเมืองครุฑบินมาพบศพลอยแพ รู้ว่าเป็นศพของผู้มีบุญญาธิการ จึงคาบศพทั้งสองไปยังอาศรมฤๅษี ร้อนถึงพระอินทร์ ๆ จึงเสด็จลงมาและบอกมนต์ฤๅษีชุบชีวิตท้าวกาละเกตพร้อมทั้งมอบศร พระขรรค์ให้ด้วย ครุฑชวนไปอยู่เมืองด้วย แต่ท้าวกาละเกตยังคิดถึงนางมาลีจันทร์อยู่จึงขี่ม้ามณีกาบไปหานาง แล้วเล่าเรื่องให้นางฟัง ท้าวกาละเกตเนรมิตตนเองเป็นมัลลย์ประดับเกศานางมาลีจันทร์ อยู่ด้วยกันเป็นสุขมาเป็นเวลานาน ท้าวกาละเกตยังแค้นใจท้าวฝิมนต์ที่คิดประทุษร้าย จึงปรากฏตัว รบกับยักษ์ฝิมนต์ฆ่ายักษ์ตายหมด ภายหลังท้าวกาละเกตแผลงศรชุบชีวิตยักษ์พื้นทั้งหมด ท้าวฝิมนต์เกรงกลัวมากจึงยกเมืองให้ครอง แต่ท้าวกาละเกตขอพานางมาลีจันทร์กลับเมืองพาราณสีก่อน

ทั้งสามเดินทางรอนแรมมาได้ฆ่ายักษ์พาลทั้งหลายแล้วชุบชีวิตพื้นคืนมาสอนให้อยู่ในศีลกินในทานประพฤติตนอยู่ในคลองธรรม ครั้นถึงป่าแห่งหนึ่งกินรีสามพี่น้องลักพาท้าวกาละเกตไปเป็นสามี ม้ามณีกาบให้นางมาลีจันทร์คอยอยู่ตนจะติดตามหาท้าวกาละเกต ท้าวกาละเกตหลงเสน่ห์นางกินรีสามพี่น้องเพราะกรรมมาบัง เนื่องจากผลเวรชาติปางก่อน จึงต้องพลัดพรากจากกันถึง 2 ปี ท้าวกาละเกตจึงคิดถึงนางมาลีจันทร์ ส่วนม้ามณีกาบหลงทางปล่อยให้นางมาลีจันทร์อยู่คนเดียว ร้อนถึงอิศูรย์ ๆ จึงมารับนางไปอยู่ด้วยในเมืองให้นางคอยสามี

ม้ามณีกาบหลงทางไปอาศัยอยู่กับฤๅษี นางกนิริสามพี่น้องเป็นธิดาฤๅษี วันหนึ่งนางมาหาพ่อและเล่าเรื่องทำวกาละเกิดให้ฤๅษีฟัง ม้ามณีกาบทราบเรื่องจึงออกติดตามทำวกาละเกิด เมื่อพบกันแล้วจึงออกติดตามนางมาลีจันทร์ต่อไปจนถึงเมืองอิศูรย์ เสนาหัวอิศูรย์บอกว่านางคอยอยู่ในเมือง ทำวกาละเกิดเข้าไปพบนางในเมือง ทั้งสามจึงพากันกลับเมืองพาราณสี ตามทางรบกับยักษ์โชน โชน บอกไปยังเพื่อนชื่อยักษ์พานสงวให้ยกทัพมาช่วยทำวกาละเกิดฆ่าตายหมด แล้วแผลงศรพระขรรค์ชุบชีวิตทั้งหมด ยักษ์รู้ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ จึงยอมอ่อนน้อม ทำวกาละเกิดสอนธรรมะให้อยู่ในศีลในธรรม

ทั้งสามเดินทางมาถึงเมืองทำวกุมพล (ยักษ์) ทำวกุมพลสะกดมนต์ลักพานางมาลีจันทร์ไป ทำวกาละเกิดตามไปทันรบกันด้วยอิทธิฤทธิ์ ทำวกุมพลสู้ไม่ได้บอกเพื่อนชื่อยักษ์ อิศวร (ยักษ์) มาช่วยรบ ไฟรพลตายเกือบหมด บอกทำวสุบรรณเจ้าเมืองครุฑมาช่วยรบ ทำวสุบรรณแจ้งให้ทราบจะทำวกาละเกิดเป็นพระโพธิสัตว์พวกยักษ์จึงอ่อนน้อม ทำวกาละเกิดจึงชุบชีวิตสมุนยักษ์ทั้งหมด แล้วสอนศีลธรรมคืนเมืองให้ปกครอง

ทำวกุมพลสร้างพลับพลาให้ทำวกาละเกิดแล้วป่าวประกาศให้เจ้าเมืองต่าง ๆ มาอ่อนน้อม ทำวกาละเกิดสั่งสอนหลักธรรมแก่เจ้าเมืองทั้งหลายให้อยู่ในราชธรรม และยึดบ้านครองเมือง ทำวกุมพลยกธิดาชื่อกากีเป็นชายาแก่ทำวกาละเกิดด้วย ในที่สุดทำวกาละเกิดเข้าเมืองพาราณสี โดยมีกองทัพยักษ์บริวารทั้งหลาย รวมทั้ง ครุฑ นาค หัวจักรวาล ยกทัพเป็นขบวนตามเสด็จ ทำวเกสนูราชมอบเมืองพาราณสีให้ทำวกาละเกิดครอง บ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขหัวจักรวาล อันรวมถึงอมรโคยานทวีป อุตระกูฑทวีปและบุรพวิเทห์ทวีปด้วย

4) ตัวอย่างสำนวนโวหาร

4.1 กวีพยายามสรุปว่าธรรมครองโลกจะมีสันติสุขที่ถาวร กวีได้เน้นราชธรรมสิบประการของเจ้าเมือง แล้วยังเน้นศีลห้า ศีลสิบของปวงประชาอีกด้วย และในตอนท้ายได้กล่าวถึงสังคมในอุดมคติที่กวีสรรคสร้างให้สังคมเห็นภาพพจน์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าผลแห่งธรรมครองโลก โลกจะพบสันติสุขอย่างแท้จริง ประชาคมจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความบริบูรณ์ไปด้วยเครื่องบริโภค อุปโภค จากต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งเป็นผลจากการอดทนต่อการขบขู่ของกิเลสตัณหาทั้งหลาย นอกจากนี้ยังเน้นให้เห็นถึงสัตว์ต่าง ๆ ในโลกแห่งอุดมคตินี้จะไม่ปองร้ายเป็นศัตรูกันเลย ดังนี้

๐ นับแต่บรมท้าวพระยาหลวงกาละเกด	อธิบายศัพท์
<p>เสวยอยู่สร้างเมืองกว้างขอบธรรม อยู่สนุกสิ้นโยธาพลไพร่ ก็บ่ทุกข์ยากไร้สิ่งแท้สำราญ ค้นว่า สาลีข้าวในนามูลมาก คนบ่ได้ปลูกสร้างสิ่งแท้เกิดมี กัลปฤกษ์ลุนลัวะหลากเต็มดอน เป็นกอกกเกิดมาเหลือสิ้น แหมมองซ็อนดางหวิงนามนาง กะตะหังโชนแรวบ่หอนมีเจ้าเอย อันว่าโยธาท้าวเสนาน้อยใหญ่ ก็บ่บังเบียดฆ่าคณาเนื้อมอดชีวัง มีท่อจำศีลสร้างภาวนาเข้าค่า สัตว์สิงห์เค้าคณาเนื้อฟุ้งบุญ ผุงเขาฆ่าศัตรูกันวันห่าง วางคาดวันใจมันต่อศีล แมวหนูไว้ปฏิญาณเป็นเสียวกันแล้ว นกเค้าวันสหายเพียงร่วมกา ฐว่างวันคำซังรักเขียด ช้างใหญ่หน่อยเป็นเสียวราชสีห์ ไมตรีรักเพื่อนบุญบาท้าว ขงพะลานกว้างคนพลอยทุกข่มอด ยูท่างชมแต่ชู้มิร้อนร่วมใด ใจยินดีตั้งดอมผิวสนิทเชื้อ ก็บ่คิดโลภเลี้ยวมีชู้จากผิว เพราะเพื่อนบุญบาท้าวเทศนาสอนสั่ง ศีลห้าแปดตั้งคาเนื้อคุณ</p>	<p>สัง-ไฉน, สิ่งไร, อะไร</p> <p>ลุนลัวะหลาก-หลังไหลพรังพรู</p> <p>แห, มอง, ซ็อน, ดาง, หวัง นาม, นาง-เป็นเครื่องจับปลา กะตะ, หัง, โชน, แรว-ทุกชื่อ เป็นเครื่องดักสัตว์</p> <p>เสียว-เพื่อนน้ำสาบาน</p> <p>คำ ความ, คำซัง-ความเกลียดชัง</p> <p>บา-หนุ่ม, ใช้เรียกชื่อเจ้านาย ขง-เขต, ขอบเขต ยูท่าง-สะดวกสบาย ดอม-ด้วย, อยู่ด้วย</p> <p>คุ-ทุก, ชู, ลู ก็ว่า</p>

4.2 การพรรณนาจาก กวีได้พรรณนาจากไว้อย่างประณีตด้วยสำนวนโวหาร โดยเฉพาะการชมดง ชมนกชมไม้ หรือที่ตามภาษาท้องถิ่นว่า “เดินดง” มีลักษณะการเล่นคำล้อเสียงแบบเดียวกับเรื่องสินไซ ฉะนั้น จึงน่าเชื่อได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นหลังเรื่องสินไซ และเป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมที่ประพันธ์หลังยุคทองแห่งวรรณกรรม ลานช้าง คือ สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2176-2243) กวีคงได้แบบอย่างอันเป็นแนวการประพันธ์จากกวีชั้นครูสมัยยุคทองแห่งวรรณกรรม จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ สำนวนโวหารประณีตไปด้วยวรรณศิลป์ ตัวอย่าง (ท้าวกาละเกิดเดินดง)

<p>๐ ภูวนาทเจ้าเดินฝ้ายแผ่นผาย ศรีคราญน้อยเดินเดียวต้นเดี่ยว ม้าวิ่งข้ามเขากว้างเถื่อนกวาง</p> <p>กุมารท้าวทงกระสันนอกสัน คิดถึงแม่แจ่มเจ้าหิวให้อ้าไฮ หลังดอกไม้ก้านก่องบุญก่อง</p> <p>บาก็ยินดีฝ้ายล่าคอยยามคล้อย ภูมีเข้าดงเลาแสนเหล่า หลังล่าไม้ล่าเลียนป่าเลียน</p> <p>ศรีสะอาดท้าวทุกข์แห่งโฮยแสง ในดงหลวงกว้างกว่าไกลลือไกล อาชาไนยข้ามเขาค้ายามค่ำ ภูวนาทเจ้าใจสลั่งรูงหลัง ทุกห้องนอนไม้ช่องซ้อเขี้ยวนิล พุ่นเยอ</p> <p>ดงหลวงดั่งมีดมุงเป็นมุ้ง ดงหลวงชั้นไพรขวงเป็นข่วง</p>	<p>ศรีคราญ-หมายถึงท้าวกาละเกิด กวาง (กวง)-ใน, ภายใน เช่น กวงเฮือน-ในบ้าน</p> <p>ทง-ทรง, ทะรง ก็ว่า อ้าไฮ-ร่าไร</p> <p>หลัง-มอง, เหลี้ยวดู ก้านก่อง- งามตระการ</p> <p>บา-หนุ่ม, เจ้านาย, ล่า-มองดู</p> <p>เลียน-เรียบ, เลื่อนไป, เลียน-แถว, เป็นระเบียบ</p> <p>โฮยแสง-โรยแรง</p> <p>สลั่ง-สะดุ้ง คุกคิด หง่อน-ยื่นออกมา, ชะง่อน</p> <p>ช่องซ้อ-ซู้ซ้อ, ไสว</p> <p>มุง, มุ้ง-สดใส, สวยงาม มง, มั่ง ก็ว่า</p> <p>ขวง-ขวาง, ข่วง-บริเวณ,</p>
---	---

หลังลำไม้ดงสั้นเป็นศาล	สั้น-ไม้สั้น
ภูซัยท้าวทะยานคอยเดินค่อย	
เห็นแต่ดอยใหญ่่น้อยเป็นถ้ำถ้ำถ้ำ	ถ้ำ-ระดับ, ชั้น ๆ
เห็นดอกไม้กำก่องอินทร์กรอง	ถ้ำ-เรียงเป็นแถว, กำก่อง-งาม
เห็นแต่เครือหวายกระจายเป็นต้าย	ต้าย-กำแพง, เพี้ยด
อาชาไนยผ้ายดงยางเยื้องย่าง	
ภูวนาทเจ้าใจหิวหอดหิว	หิว-เปื้อน่าย, หอดหิว-
	กระวนกระวาย หิวกระหาย
พียงนกดปุดฮ้องในเหล่ากอเลา พุ้นเยอ	กต, ปุด-ฮ้องนก
ทะนึ่งคราญฮ้ำฮือทั้งให้	ทะนึ่ง-ชะนึ่ง ฮ้ำฮือ-ร่ำไร
เรไรฮ้องในดงเสียงส่ง	
ผีป่าฮ้องแลงเข้าห่ามเหงา	แลง-เย็น, ห่ามเหงา-ง่วงเหงา
นกเค้าบินแอ้วเสียงแมว	แอ้ว-เพี้ยว
แซงแซวบินเรียบเขายามเช้า	
ศรีคราญน้อยโศกาใจหว่า	หว่า-พะว้าพะวัง หว่างเว กั้ว

4.3 สภาพชีวิตของชาวบ้าน วรรณกรรมอีสานเรื่องกาละเกด กวีไม่ได้ละเอียดที่จะเน้นความสำคัญของชาวบ้าน ไพร่ฟ้า ประชาชน กล่าวคือในงานพิธีต่าง ๆ กวีจะพรรณนาถึงชาวบ้านได้มีส่วนในกิจกรรมนั้น ๆ อยู่เนื่อง ๆ ซึ่งการกล่าวถึงสภาพชีวิตของชาวบ้านในสมัยนั้นยุคนั้นได้อย่างดียิ่ง

อีกประการหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านในสังคมอีสานโบราณนั้นมีส่วนในการร่วมกิจกรรมของบ้านเมือง และดูเหมือนว่าช่องว่างระหว่างชนชั้นเกือบจะไม่ปรากฏมากนัก แม้ว่าในสมัยหลัง ๆ นี้ความใกล้ชิดในการร่วมกิจกรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ของบ้านเมืองระหว่างชาวบ้านกับชนชั้นปกครองยังคงดำเนินมาด้วยดี เช่น ในราชพิธีไหว้ผีมหัศจรรย์หลักเมือง หรือพิธีตอกหลักบ้านหลักเมือง เป็นต้น ชาวบ้านยังมีบทบาทในพิธีกรรมเหล่านี้มาก ฉะนั้น กวีผู้ประพันธ์เรื่องกาละเกดนี้จึงเน้นความสำคัญของชาวบ้านในการร่วมพิธีกรรมของบ้านเมืองอยู่เนื่อง ๆ เช่น ตอนแห่ขบวนต้อนรับท้าวกาละเกดเข้าสู่เมืองพาราณสี กวีก็ได้บรรยายไว้ ดังนี้

เตรงเตรงก้อง กงบนฟ้าเคลื่อน
 เสียงเสพเจ้าอนนึ่งกลมอมกลม
 สาวงามล้อมคันยุคั้บคั้ง
 ขับแขกพื่อนโคลงฟ้าอ่านสาร
 ทมทมก้องเมามัวมวนมี
 โชคสำร้างฝูงหม้ายหมู่โถง
 สัพเพพร้อมปนสาวสมบ่าว
 คืดฮอดลูกเจ้าลุ่มฟ้าแพงข้างลวงไป
 หญิงชายรู้เรียงกลกานท์ย่อย
 บางพ่องเหลียววงวทหน้าจาชู้ดั่งเดิน
 อ้ายนี้มักหม่อมน้องเป็นยิ่งอจินไตย น้องเอย

คือตั้งเดือนดาวใสบ่อจบายเอาได้
 คือตั้งอาษาในยม้าเดินทางหิวหอด
 มาพื่อน้ำในสังเบ็งตายนั้นแล้ว

สาวจาต๋านดอมชายไยหยอก
 น้องนี้ เพียงตั้งมาลาสร้อยบานเรื่องในป่า
 กลิ่นบ่หอมลุดลัดดมแล้วก็เส้าวาง นั้นแล้ว
 แม่นถึงภุมรินทร์กลัวดวงหอมเอากลิ่น
 ดอกไม้บ่หอมร่วงเราเห็นแล้วก็เส้ากราย
 แต่นั้น ไทระเม็งหลินโขนหนั่งเดินไต่
 กวัดแกว่งพื่อนลาค่างหอกทวน
 หัวโขนพ่องตึงตางลือกลาก
 ถือแบกค้อนตะบองเดินดั่งสิตี
 พวทหนึ่งตนโตแต่้มลายเสื่อออกเหล่า

อธิบายศัพท์

คันยุ-รุ่ม, กางรุ่ม

มวนมี-เสียงดั่ง

โถง-น้กเลง, สำร้าง-เหล่าแม่ร้าง

คืดฮอด-คิดถึง

ตุ้ง-มุงหน้าไป

พ่อง-พวก, เหล่า งวท-หัน,

เหลียวมอง จา-พุด, มักใช้ว่า

จาต๋าน

บาย-จับ, ลูบคลำ

หิวหอด-โหยหิว

ผ้อ(ผ่อ)-พบ, เห็น สำง-บ่อน้ำ

เบ็งตาย-ดูเฉย ๆ

จาต๋าน-พุดจา, เจรจา

ไยหยอก-หยอกเย้า

ดอม-ด้วย, อยู่ด้วย

หลิน-เล่น

สิ-จะ ซิกี้ว่า

ตาเหลือกบ้านทวนไค้ดั่งสิแหง	ซีสว่า-เสียงดัง
สาวรามร้องหวั่นซีสว่า	
บางพ่องเมาเหล้าลุ่มกุ่มกลั้วกอดสาว	
ท่าวเซชายไปมากลิ่งเกลือก	ท่าว-ลุ่มลง
จับแจงผ้าสาวร้องบีบนม	แจง-แก้, ถอดผ้า แจง ก็ว่า
ชมเซลัมเมามัวอยู่ม่วน	ม่วน-สนุกสนาน
บางพ่องใส่สวกหลิ้นสาวน้อยหยอกไย	สวก-พูดทะโลม, พูดใส่ ไย-ैया, หยอกเอิ้น
แซวแซวเว้าตามทางยูท่าง	ยูท่าง-สะดวก, สนุก
กะลิ่งม่ายพ็อนระเม็งเด็นไต้หนังสือ	กะลิ่ง-นางละคร
ราชาเจ้าทวนพลเดินดั่ง	

ข้อสังเกต จากตัวอย่างที่ยกมานี้ เราทราบถึงสภาพของชาวบ้านได้อย่างดี โดยเฉพาะค่านิยมสภาพชีวิตของสังคมอีสานโบราณ เช่น มีการอ่านหนังสือเป็นประหนึ่งมหรสพ (ขับแขกพ็อนโคลงฟ้าอ่านสาร) หญิงชายชาวเมืองรอบรู้ในการแต่งโคลงกลอนอย่างดี (หญิงชายรู้เรียงกลกานท์ย่อย) นอกจากนี้ทำให้ทราบถึงมหรสพที่นิยมกันในสมัยนั้น มีโขน ระเม็ง กายกรรม (เต้นไต้) หนังสือ ไต้ลวด (ไต้หนังสือ) รำพ็อน ฯลฯ กวีได้พรรณนาถึงการหยอกเ้าเล่นหัวระหว่างหนุ่มสาวไว้อย่างดีเยี่ยมจนเห็นภาพพจน์และค่อนข้างจะมีอารมณ์ขัน เช่น พวกที่เมาเหล้าที่รังแกสาว ๆ ซึ่งเป็นสภาพจริงของชีวิตไทยในชนบทแม้กระทั่งปัจจุบันนี้

4.4 คำพญาภาษิต กวีได้สอดแทรกคำภาษิต สุภาษิตไว้ในเรื่องโดยตลอด คำภาษิตเหล่านี้กวีก็คงนำมาจากคำพญาภาษิตต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั่นเอง โดยมาปรับปรุงให้สอดคล้องเข้ากับลำดับขั้นตอนของเนื้อเรื่อง เช่น

1) ตอนท้าวกาละเกดพบนางมาลีจันทร์ได้กล่าวเกี่ยวพาราสีว่า “พี่รักน้องแต่น้องไม่ปราณีพี่” ก็เหมือนกับเอาไขมาตักปลาได้น้ำ มันไม่มีไขค ไม่ฉมวย ถูกปลาหรือไม่ถูกปลาก็ตามแต่ ดังนี้

อ้ายนี้เป็นดั่งไขใสได้หลังหลับหมาน

ถึกก็ใสไว้บ่ถึกก็ใสตามช่างกะเยิมปลา

2) นางมาลีจันทร์ได้กล่าวตอบว่า เมื่อได้นางแล้วจะลืมหืมเหมือนกับปลาเน่าค้ำงบนดินคอยน้ำฝน คอยท่าจอมกษัตริย์เหมือนดั่งฝนแก้วที่จะตกลงมา (เพื่อช่วยชีวิตปลา) ดังนี้

อย่าได้ไลลาน้องวางเสียร้างเปล่า เป็นดั่งปลาเน่าค้างดินแห้งงองฝนนี้แล้ว อันว่า จอมกษัตริย์บุญครามมาไผดน้องนี้ เหมือนดั่งฝนท่าแก้วระงมกลุ่มหลังลง แลแดด	ไลลา-ลีม, ไลก็ว่า ง่อง-คอย, งองก็ว่า ไผด-โปรด
--	---

3) คำภษิตเปรียบเทียบความรักว่า ถ้าบุญไม่ต้องกันแล้วจะทำฉันใดก็ต้องแคล้วกัน คือตอนที่ท้าวกุมพลลักนางมาลีจันทไป แต่ก็ไม่เห็นนางทั้ง ๆ ที่นางอยู่บนรถนั่นเอง ซึ่งกวีได้ยกเอาคำภษิตที่เชื่อว่าการมีคู่ครองกันนั้นย่อมต้องแล้วแต่บุญที่เคยร่วมสร้างกันไว้แต่ชาติปางก่อน ถึงแม้จะฝันดวงชะตาย่อมเป็นไปไม่ได้เหมือนกับจะทำฝ่ายกัน แม่น้ำก็หากหักพัง โขดไม่อำนาจทอดแหเท่าไรก็ได้ปลา นานาชาตน้ำจะทำเหมือนเอาน้ำใส่แต่น้ำไม่ไหลเหมือนกับเอาน้ำขึ้นโพน (ที่สูง) ฯลฯ ดังนี้

บุญบ่ดอมกันสร้างแสนสปีองก็ยีนยาก แสนสปีบนแม่่น้ำฝ่ายต่อนหากขาดกลาง ปลาบ่หมานแสนสปีเอาแหหว่าน ข้องโป้ร้องรำให้หาต่อนต่งปลา นาเขินน้ำจักแบ่งเหมืองเข้าใส่ น้ำบ่ไหลท่อยก้อยคือเอาขึ้นสู่โพน คือใจบ่ใสต่อแก้วแยงเงาก็บ่ส่อง ใจบ่ใสต่อข้องดีได้กับดั่งนั้นแล้ว	อธิบายศัพท์ ดอบ-ด้วย, ลี-จะ หมาน-ฉมวย, มีโขด, เสง ต่ง-รับ, คอยรับ แบ่ง-สร้าง, ทำ แยง-มองดู
--	--

4.5 ความผูกพันระหว่างเครือญาติ วรรณกรรมเรื่องกาละเกดนี้ กวีได้เน้นความผูกพันระหว่างพ่อแม่-ลูก และพยายามสอนให้ลูกระลึกถึงคุณบิดามารดาอยู่เสมอ เช่นที่นางมาลีจันทขอติดตามท้าวกาละเกดไปด้วย ท้าวกาละเกดได้กล่าวถึงภษิตโบราณให้นางได้คิดว่า

โอนอ น้องเอย เจ้าอย่าไลวางไว้สองเฝือพ่อแม่ บ่ควรปะไปลไว้เมืองบ้านสิหม่นหมอง บ่ควรไลวางถิมหงศ์พันธุ์พี่น้องเก่า บ่ควรละเฝ้าเชื้อหนีไปย้องว่าเพื่อนดี	อธิบายศัพท์ ไล-ลีม, หลง, เฝือ-เรา ปะ-ละเลย, หย่า, ร้าง ถิม-ทิ้ง ย้อง-ยกย่อง
---	--

<p>แต่นั้นยังมีสังฆบาทท้าวชั้นชื่อสินไช จรดลไปฮอดสะพังเซายัง เลยเล่ามีสาวเชื้อกินรีลงอาบ ยีนแม่แม่มโนให้ชอบพระทัย พระกัศ้านกล่าวน้องร่วมเรียงสอง เสน่หารักร่วมเผื่อเผื่อนั้น ครั้นมาถึงห้องเบ็งจาลนครราช ตกแต่งใช้โอมน้อยหม่อมแมน สองก็ได้ก่อสร้างเสวยราชย์เรื่องรมย์ อันนี้คลองบูรณกล่าวตำนานภายุ่น ฯลฯ</p>	<p>อธิบายศัพท์ ชั้น-นั้น ฮอด-ถึง, เซา-หยุด, พัก แม่-ปรารถนา, ยินดี ด้าน-พูด, กล่าว เผื่อ-เรา</p>
--	---

5. ท้าวกำกาดำ

เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมในสังคมมนุษย์ประการหนึ่ง คือมนุษย์ไม่ยอมรับความสามารถ ความดีความงามที่แฝงอยู่ในรูปกายที่อัปลักษณ์ ท้าวกำกาดำ ตัวเอกของเรื่องนี้มีรูปร่างอัปลักษณ์เป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป แม้กระทั่งแม่ของตนเองก็นำเอาไปลอยแพล่องน้ำ พระอินทร์หรืออาสน์ส่งกาดำมาเป็นแม่นม คอยเลี้ยงจนเติบโตใหญ่ จึงได้ชื่อว่า ก่ำกาดำ

เมื่อท้าวกำกาดำเติบโตขึ้นได้อาศัยอยู่กับย่าจำสวน คนเฝ้าสวนของกษัตริย์ วันหนึ่งธิดาทั้งเจ็ดของกษัตริย์มาชมสวน ท้าวกำกาดำแอบดูนางทั้งเจ็ดแล้วเกิดผูกใจรักใคร่นางสุนธิดาคนสุดท้าย

ท้าวกำกาดำมีความสามารถพิเศษในทางเป่าแคนและร้อยดอกไม้จึงร้อยดอกไม้เป็นรูปหนุ่มเซยชมสาวฝากไปให้นางสุน ครั้นถึงกลางคืนท้าวกำกาดำเป่าแคนไปเที่ยวในเมืองเสียงแคนแสนไพเราะของท้าวกำกาดำได้ยินไปถึงหูเจ้าเมืองและนางสุน นางสุนเกิดความพอใจจึงรับสั่งให้เป่าแคนถวาย ท้าวกำกาดำจึงถือโอกาสลักลอบได้เสียกับนางสุน ตอนหลังพระอินทร์มีความเมตตาช่วยให้ท้าวกำกาดำมีรูปกายที่งดงาม ท้าวกำกาดำจึงส่งย่าจำสวนไปขอ นางสุนธิดาเจ้าเมืองมาเป็นคู่ชีวิต เจ้าเมืองจึงขอสินสอดมากมายและขอให้สร้างสะพานเงินสะพานทองจากบ้านย่าจำสวนไปถึงวัง พระอินทร์จึงลงมาช่วยเนรมิตให้ ท้าวกำกาดำได้รับความสันติสุขและความสุขในชีวิตบั้นปลายด้วยกุศลกกรรม

คติที่ได้จากวรรณกรรมเรื่องนี้คล้ายกับเรื่องแก้วหน้าม้า สังข์ทอง ถือเป็นเรื่องของคนที่อัปลักษณ์ แต่จิตใจงดงามเข้าทำนองที่ว่า ผ้าขี้ริ้วห่อทอง

ตัวอย่าง

1) ให้อารมณ์ขันแก่ผู้อ่านพอสมควร เพราะความขี้เล่น ช่างเจรจาของท้าวกำกาดำ
ตั้งตัวอย่าง

	อธิบายศัพท์
เจ้าผู้่อยม่อมหน้าท้าวกำกาดำ	ม่อม-หมดจด, สะอาด
บาก็จำคำแข็งต่อยายคี้อย	บา-ชายหนุ่ม, จา-พูด
ท้าวก็ปากจ้อย ๆ อ้อยอินกินนะรี	คี้อย-เนื่อง ๆ
ข้อยบ่กลัวเกรงสังทอโยของน้อง	ปาก-พูดจา
ชาติที่ดวงคนนี้ยังขวงไว้ก่อนยายเอย	ข้อย-ข้าน้อย, สัง-อะไร, ไฉน,
เพิ่นสิไหลล่องน้ำต่างให้ชุ่มเย็นหันถอน	ทอ-เท่า
เจ้าอดสาเลียงข้อยไว้บุญหลายหลอนใหญ่	เพิ่น-เขา, ท่าน, หั้น-นั้น
คุณเจ้ามีหมื่นตื้อเมื่อหน้าข้อยบ่สึมยาเอย	ตื้อ-พันล้าน
ข้อยจักโผดให้เจ้าเป็นสาวสองเทือ	โผด-โปรด, เทือ-ครั้ง
ข้อยสิให้ผู้บ่าวสำน้อยเที่ยวขึ้นย่องลง หั้นแล้ว	

ความว่า ท้าวกำกาดำพูดกับยายว่า ข้าไม่เกรงกลัวภัย (จากพระราชอา) เลยโชคชะตาก็ยังไม่ดีตอนนี้ แม้แต่เขาเอาลอยน้ำข้าก็ยังชุ่มเย็น การที่ยายเลียงข้าก็มีบุญคุณมากหมื่นตื้อ ภายนอกหน้าข้าจะไม่สึม ข้าจักให้เป็นสาวอีกสองครั้ง ข้าจะให้หนุ่มย่องเข้าหายาย

2) นอกจากนี้เมื่อพรรณนาถึงความไพเราะของเสียงแคนที่กล่าวไว้อย่างมีอารมณ์
ขันว่า

	อธิบายศัพท์
ท้าวก็เป่าจ้อย ๆ อ้อยอิงกินนะรี	
บุญมีเลยเป่าแถลงตั้งก้อง	
เสียงแคนตั้งม่วนแม้งพอล้มหลุตตายไปนั้น	ม่วน-สนุก, แม้ง-ปรารภนา,
ท้าวก็เป่าจ้อย ๆ คือเสียงเซพเมืองสวรรค	ชอบใจ
ปรากฏตั้งม่วนก้องในเมืองอ้อยอิน	อ้อยอิน-เสียงเรื่อยระรี่
เป็นที่ใจม่วนดินดอมท้าวเป่าแคน	ดอม-ด้วย, อยู่ด้วย
สาวฮามน้อยวางหลามาเบ็ง	ฮาม-สาวรุ่น, หลา-ในบันฝ้าย
เขาก็ปบฟังฟ้าดินต้องถึกตอ	ปบฟังฟ้า-รีบเร่ง, ถึก-ถูก

บางห้องปะหลาไว้วางไปทั้งก็มี
บางห้องเสื่อผ้าหลุดออกซ้ำเลยเดินเล่นไปก็มี

ฝูงคนเฒ่าเหงา นอนหายสว่าง
สาวแม่ฮ้างคะนิงไอ้อ่าวผัว
ฝูงพ่อฮ้างคิดฮ้ำคะนิงเมีย
เหลือทนทุกข์อยู่ผู้เดียวนอนแล้ง
เป็นที่อัครจรย้แท้เสียงแคนท้าวกำ
ไผ่ได้ฟังม่วนแม้งใจสล่างหว่างเว
ฝูงกินข้าวคาคอค้างอยู่
ฝูงอาบน้ำปะผ้าแล่นมา
บ่มีไผ่ไอ้อัจามไอ้สงัดอยู่

อธิบายศัพท์

ผ่อง-พวก, พ่องก็ว่า
ปะ-ทึ่ง, หย่าร้าง
หลา-ไนปั่นฝ้าย
สว่าง-สว่าง
อ่าว-คิดถึง

ม่วน-สนุก, เฟลิน
เว-พะว้าพะวัง
แม้ง-ปรารภนา
ปะ-ทึ่ง ปล่อยปละ, หย่าร้าง

วรรณกรรมภาคใต้

วรรณกรรมภาคใต้ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะ คือเพลงกล่อมเด็ก หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เพลงร้องเรือ¹ และวรรณกรรมลายลักษณ์²

เพลงกล่อมเด็กภาคใต้

เพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีรูปแบบแปลกไปจากเพลงกล่อมเด็กภาคอื่น ๆ เพราะเหตุว่าเพลงกล่อมเด็กภาคใต้นี้เป็นการบันทึกวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ไว้อย่างครบถ้วน ฉะนั้นในการศึกษาเพลงกล่อมเด็กภาคใต้นี้จะเน้นในการศึกษาเรื่องโลกทรรศน์ของชาวภาคใต้ เพราะเพลงร้องเรื่อนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นคตินิยม และปรัชญาชีวิตสังคมภาคใต้อย่างบริบูรณ์ เช่น

1) ค่านิยมภาคใต้ ชอบขุนนาง คนจีน มีแนวความคิดว่าใครได้สามีเป็นจีน ขุนนาง, หรือเสมียนตราจะร่ำรวยสบาย แต่ได้สามีไทยจะจน เช่น

o ฮา เอ้อ โลกสาวเหอ	โลกสาวชาวเรินตีน (โลก-ลูก, เริน-เรื่อน)
เทียมได้กับผัวจีน	นอนบนสาดเจ็ดชั้น (ตีน-ทิศเหนือ สาด-เสื่อ)
เมื่อได้กับผัวไทย	นอนผืนไหนผืนนั้น
นอนบนสาดเจ็ดชั้น	โลกสาวชาวเริน เอ้อ เหอ ตีน
o ฮา เหอ ครื่อน้องเหอ	ครื่อนกโกร่งตีนเทียน (ครือ-คือ)
หมั้นได้ผัวเป็นเสมียน	เมียนั่งเขียนแต่เล็บ (หมั้น-มัน เสมียน-เสมียน)
ผักหญ้าไม่ใช่หา	กุงปลาไม่ใช่เก็บ
เมียนั่งเขียนแต่เล็บ	เก็บของกำนัลผัว เอ้อ เหอ
o ฮา เอ้อ พี่ไปเหอ	สักเท่าใดเท่าใดน้องไม่ห้าม
ให้พี่ชายหาเมียงาม	น้องอยู่ข้างหลังหาผัวขุน
ถ้าพี่ชายได้ไปเขซังโค่ (ซี้ซังคู้)	สาวน้อยรูปโอ่ลงเรือประทุน
น้องอยู่ข้างหลังหาผัวขุน	แก้หน้าอายชาย เอ้อ เหอ ซ้ว

¹ คัดจาก ชวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น*. (โอเดียนสโตร์, 2525) หน้า 303-307

² คัดจากเรื่องเดียวกัน หน้า 312-335.

๐ ฮา เหอ ลูกอยู่คนเดียว เหอ แต่งเกี้ยวใส่ไว้
 ใครใครมาขอแม่ไม่ให้ ไว้ให้นายเหมียนที่เขียนตรา
 น้ำขันแม่ไม่ให้อาบ แบ่งหยาบแม่ไม่ให้ทา
 ไว้ให้นายเหมียนที่เขียนตรา ปีนหน้าเขามาแล้วแล้ว เอ้อ เหอ

2) สอนใจ เพลงร้องเรือภาคใต้ หรือเพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีอยู่จำนวนมากที่สอนใจ
 ผู้ฟัง (เด็ก) สอนสังคมให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม เช่น ไม่มีกินฝืน ไม่เล่นไฟ ดังนี้

๐ ฮา เอ้อ ยาฝืน เหอ อย่ากินน้กเลยพ้อเนื้อทอง
 ต้องจำต้องจง ต้องเข็ดต้องคาเพราะยาฝืน
 (ชื่อคา-เครื่องจำจง)
 อยากกล้วยอยากอ้อย นางสาวน้อยจะเข็ดมาให้ (เข็ด-ชื่อ)
 ต้องเข็ดต้องคาเพราะยาฝืน นิ่งไหนไหนเอ้อ เหอ นั้น (ไหนนอน-หวานนอน)
 ๐ ฮา เอ้อ ครื่อน้องเหอ ครือพร้าวต้นลึก (พร้าว-มะพร้าว)
 บ่าวบ่าวถึกถึก ไม่นึกขอเมีย
 ได้เฟื่องได้สสิ่ง เอาไปเล่นไฟเสีย
 ไม่นึกขอเมีย บ่าวบ่าวเท่าควายถึก เอ้อ เหอ

3) สอนการเลือกคู่ เพลงกล่อมเด็กภาคใต้ได้เน้นถึงการหาคู่ เลือกคู่ของหญิงสาว
 อีกด้วยซึ่งบางครั้งก็เป็นการสอนแนะ บางครั้งก็สอนให้ระมัดระวังตัวอย่าไปหลงคารมชาย
 เช่น

๐ ฮา เอ้อ หมากอ่อน เหอ มีหนอนบ่อนในไส้
 ขึ้นชื่อว่าชาย น้องไม่ผ่าหมากให้กิน
 ไปนั่งเรือนใคร นินทาไซเสียสิ้น
 น้องไม่ผ่าหมากให้กิน ชื่อว่าชายขี้ปอก เอ้อ เหอ ปลิ้น
 ๐ ฮา เอ้อ พี่ชายข้าเหอ กินน้ำตาลทรายรสหวานเย็น
 หวานหลอดลิ้นชิมซาบเห็น น้องรู้เสียสิ้นทุกลิ้นลม (หลอด-ตลอด)
 ชาตีสูกเถาขี้กา ภายนอกโสภาข้างในชม
 น้องรู้เสียสิ้นทุกลิ้นลม หวานขมน้องรู้สิ้น เอ้อ เหอ
 ๐ ฮา เอ้อ ตกเบ็ด เหอ ตกลงทั้งสองคัน
 ปลามาจับพร้อมกัน จะยกข้างไหนดี

จะยกข้างบ้านโพ

วัดโตะจะเสี่ยที (วัดโตะ-วัดประดู่)

จะยกข้างไหนดี

เสี่ยทีไปพร้อม เอ้อ เหม่ กัน

4. อาชีพ เพลงกล่อมเด็กภาคใต้ได้สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตสังคมภาคใต้ในสมัย

โบราณ โดยเฉพาะอาชีพ การทำมาหากินของประชาชน เช่น

0 ฮา เอ้อ ทอโหมก เหม่

ทอพิมพ์สามสิบเส (โหมก-หูก, เส-สี่)

น้ำไหลนองใต้เก

ทอเป็นลายลูกหวาย (เก-กั)

ผืนหนึ่งจะทอนุ่ง

ผืนหนึ่งจะทอขาย

ทอเป็นลายลูกหวาย

ขายเจ้าไม่พอ เอ้อ เหม่ กัน

0 ฮา เอ้อ บ้านนี้ เหม่

ได้มีเด็กซื้อร้อง

สองคนกับพี่น้อง

เที่ยวร้องขายหม่มบ้า (หม่ม-ขนม)

ซื้อน้ำผึ้งโคกโพธิ์

ทำหม่มโคกโพธิ์

เที่ยวร้องขายหม่มบ้า

น้ำเกลียดแม่ค้า เอ้อ เหม่ ขาย

0 ฮา เอ้อ ขึ้นส้ม เหม่

ขึ้นให้น้องสักสองสามช่อ

โยนทุ้มลงในบ่อ

ล่อจับปลาหางหงส์

ผักบุงอยู่ข้างใต้

แหงนไม้อยู่ข้างบน (แหงน-แขนง)

ล่อจับปลาหางหงส์

ที่ชายเล เอ้อ เหม่ หลวง (เล-ทะเล)

5) ส่วนนวนเกี่ยวพาราครี ระหว่างหนุ่มสาว เพลงกล่อมเด็กภาคใต้ส่วนใหญ่จะเป็นสำนวนเกี่ยวกับระหว่างหนุ่มสาวเกินกว่าครึ่งหนึ่งของบทเพลงกล่อมเด็กที่ได้รวบรวมกันอยู่ขณะนี้ แสดงให้เห็นว่าเพลงกล่อมเด็กภาคใต้นี้คงมิใช่จะร้องเพื่อกล่อมเด็กนอนแต่เพียงอย่างเดียว น่าจะเคยมีการนำมาร้องแก่กันระหว่างหนุ่มสาวในสมัยอดีต และมีการจดจำมาร้องกล่อมเด็กด้วย เช่น

ชาย 0 ฮา เอ้อ ดันรักซ้อน เหม่

พี่ไปปลกลงไว้ที่ปลายนา (ไปปลก-ปลุก)

น้องเดินไปมา

อย่าเด็ดดอกรักของพี่เสี่ย

รักนี้พี่เพิ่งไปปลก

ไว้ชมต่างโลกและต่างเมีย (โลก-ลูก)

อย่าเด็ดดอกรักของพี่เสี่ย

นางนั้นเป็นเมีย เอ้อ เหม่ พี่

หญิง 0 ฮา เอ้อ ครีอน้อง เหม่

น้องครีอดอกลำเจียก

น้ำค้างตกเปียก

ลำเจียกของน้องหอมหวาน

ถ้าพี่รักน้อง

อย่าอยู่ให้นาน

ลำเจียกของน้องหอมหวาน

อย่าให้น้องรำคาญ เอ้อ เหม่ ใจ

ชาย	๐ ฮา เอ้อ ไปเมือง เหว โพตานบานอยู่ถ้ำ บุญของพี่น้อยจนไม่ถึง หลายเพลแล้วแก้วน่ารัก	ชมดอกดาวเรืองในเมืองฟ้า หลายเพลแล้วแก้วน่ารัก คอยนั่งรำพึงจึงออกหัก (จอย-สอย) ใครได้ใครซั๊ก เอ้อ เหว เอา
หญิง	๐ ฮา เอ้อ รักกัน เหว พี่ไม่รักน้องจริง เพื่อนเขาทั้งเพทอดไม้แก่น น้องไม่สู้ข้ามสู่ใต้	รักกับคนท่าหลัง (หลัง-ตลิ่ง) น้องสู้ข้ามสู่ใต้ พี่ป่าวหัวแหวนทอดไม้ไผ่ ไผ่หักลงกลาง เอ้อ เหว ปล้อง

6) กวีโวหาร เพลงกล่อมเด็กภาคใต้ได้แสดงให้เห็นความเป็นอัจฉริยะในกวีโวหารของชาวท้องถิ่น ส่วนนวนโวหาร ภาษิต คตินิยมของท้องถิ่นได้จัดเข้ามาไว้อย่างประณีต เช่น โวหารการรำพัน หรือโวหารคาบถูกคาบดอกตีความสองแง่สองคม เช่น

๐ ฮา เอ้อ พี่ไป เหว ทั้งสาदनอนหมอนเกย ฝากไว้ใต้น้ำสากลัวปลา ฝากไว้ใครเหลยนางงนงนุช	ฝากแก้วแววไวไว้ใครเลย (เหลย-เลย) ฝากไว้ใครเหลยนางงนงนุช ฝากไว้หน้าคาสากลัวครุฑ (สา-รู้สึก) สากลัวครุฑอีพา เอ้อ เหวไป
๐ ฮา เอ้อ ฝนตก เหว ปลาซ่อนตัวเล็ก ตัวหนึ่งเกล็ดดำมัน ว่ายน้ำมาตีแปลง	ตกลงมาแล้กแล้ก ว่ายน้ำมาตีแปลง ตัวหนึ่งเกล็ดหมันแดง (หมัน-มัน) เกล็ดแดงเหมือนย้อมคลั่ง เอ้อ เหว

7) วรรณกรรมท้องถิ่น เพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีอยู่หลายบทที่กล่าวถึงวรรณกรรมที่นิยมกันในท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะเรื่องมโนห์รา สังข์ทอง พระรถเมรี วรวงศ์ แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเหล่านี้แพร่หลายมากในภาคใต้ และมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของตนในสังคมเป็นอันมาก ความประทับใจในวรรณกรรมเหล่านี้เป็นบ่อเกิดแห่งการสร้างสรรคของกวีพื้นบ้าน หลายสาขา ฉะนั้น เพลงกล่อมเด็กภาคใต้จึงมิได้ละเลยที่จะกล่าวถึงวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านี้ ตัวอย่าง

๐ ฮา เอ้อ นางเมรี เหว เมมาเหล่าหรือว่าเมายา ไอ้ไทรรุ่งริงบนหลังคา นางเมรีร่วมห้อง	กินเหล้าวันนี้เมาหนักหนา เมมายหนักหนาหรือพระทอง นึกว่าหน่วยตานางสิบสอง สักสิ่งไม่พราง เอ้อ เหว ผัว
--	---

๐ ฮา เอ้อ พ้าลัน เหอ
พระศรีชนไปรบศึก
กาหนมยอดสร้อย
รำลึกถึงนางโนรา

๐ ฮา เอ้อ ชมพู่เหอ
ค้อยลับค้อยพัน
คนทั้งเพเขาเดินดิน
หอยสังข์อยู่ในรูปเงาะ

๐ ฮา เอ้อ ครื่อน้องเอย
ลูกสาวสัตถิ
บิดาขี้โกธร
ผูกรักรักกับเจ้ารวรงค์

๐ ฮา เอ้อ กากิ เหอ
ครุฑพาน้องโถมงาม
พญาครุฑพาน้องไป
ไปไว้เกาะแก้วเมืองฉิมพลี

ลันมาตีก็ตี

รำลึกถึงนางโนรา

ไม่คิดเท่าก้อยกิ่งเกศา (กาหนม-สนม)

เป็นบัววังเวง เอ้อ เหอใจ

ชมพู่ย่าหวัน

หอยสังข์อยู่ในรูปเงาะ

หอยสังข์ขึ้นเนื้อนิลถือไม้เท้าเหาะ

เหาะมาหานางรจ เอ้อ เหอ นา

ครื่อนางครวี

ผูกรักรักกับรวรงค์

ทำโทษหนักลง

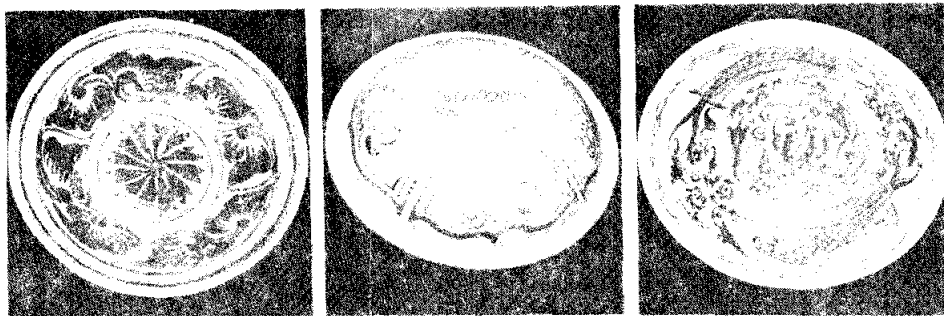
ไปส่งถึงเมือง เอ้อ เหอ หลวง

มานี่พี่ขอถาม

ไปไว้เกาะแก้วเมืองฉิมพลี

ทำไหรเจ้ามั่งนางกากิ (ทำไหร-ทำอะไร)

ตัวพี่ไม่มีโทษ เอ้อ เหอ เลย

วรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้

1. มหาชาติฉบับวัดมัชฌิมาวาส

1) ต้นฉบับและการประพันธ์

ต้นฉบับอยู่วัดมัชฌิมาวาส สงขลา ในคำนำของพระราชศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสกล่าวว่า “เดิมเป็นมรดกของนายสุภัทร บุญโสภณ และได้นำมาถวายวัดมัชฌิมาวาส” อาจารย์ภิญโญ จิตต์ธรรมได้ศึกษาและถอดมาเป็นอักษรไทยปัจจุบัน พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2513 จำนวน 13 กัณฑ์

ผู้ประพันธ์และอายุการประพันธ์ ในต้นฉบับมีการกล่าวถึงผู้เขียนว่า พระภิกษุญีมเช่า เขียนไว้ เมื่อ พ.ศ. 2395 ซึ่งไม่อาจสรุปได้ว่าท่านเป็นผู้คัดลอก หรือเป็นผู้ประพันธ์เอง อาจารย์ภิญโญ จิตต์ธรรมเห็นว่าน่าจะคัดลอกมากกว่า

2) เนื้อเรื่องโดยสรุป

เนื้อเรื่องเป็นเรื่องเดียวกับพระมหาเวสสันดรชาดกทุกประการ แต่ตัดคำบาลีที่เป็นคาถาออก คงแต่มีสำนวนภาษาไทยเท่านั้น

3) ธรรมเนียมการประพันธ์

ก. ตัดคาถาภาษาบาลีออก ประพันธ์เป็นกาพย์ ยานี (ท่านเขียนว่า ยานี 22 คือนับจำนวนคำทั้งบท) ฉบับ และสร้างคานางค์ แต่ในกัณฑ์ หิมพานต์ตอนที่พระเวสสันดรพระราชทานช้างให้แก่พราหมณ์ ท่านเขียนไว้ว่า 19 เมื่อตรวจดูแล้วจะว่าเป็นฉันท สัททูลวิกิพิตฉันท 19 ก็ไม่ได้ เพราะว่าคณะไม่ถูกต้อง ไม่กำหนดครุ ลหุ และจำนวนคำมีตั้งแต่ 14-18 คำ ในตอนท้าย ๆ มีลักษณะ ฉบับ มากกว่า

ข. เริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู และบอกอานิสงส์การฟังมหาชาติ พร้อมทั้งการตกแต่งกัณฑ์เทศน์ระดับประดาราชาวัตรฉัตรธง ดังนี้

220 กรเกยกุมกับเกศ	จงจิตเจตอภิวินท์
คุณาเนกมหันต์	ยอดมงกุฎสุดพระคุณ
0 จักแจ้งให้ปรากฏ	ดีถาดตเมื่อการุญ
แก้สัตว์ปองปุน	จักจากโอฆสงสาร

-
๐ ให้ป่าวเล่าแก่กัน	ถ้วนหญิงชายทั้งหลายใด
จักใครพบพระเมตตไทรย	ตรัสทรงนามพระศรีอารย
๐ ถ้าใครมีบุญแก่	จิตใสแท้มีสมภาร
ฟังฟังจงชำนาญ	ในนิทานมหาชาติ
๐ มียศมีศักดิ์	มีปัญญาอ่อนเฉลียวฉลาด
ได้ทำมหาชาติ	ชวนชนาทุกสบรรพ์
๐ ให้ฟังจงสำเร็จ	อย่าให้เหลือลวงคืนวัน
ลำดับสูตรสิ้นทุกกัณฑ์	หมายจำธรรม์ในนิทาน
๐ ให้บูชาเครื่องสรรพ	จัดจงครบบรรดาการ
รูปเทียนขนมหวาน	ธงเทียนทานพรณูปผา
๐ กล้วยอ้อยราชวัตร	เพดานตัดจัดระย้า
ประทีปประทุมมา	ครบคาถ้วนถึงพัน
๐ ผู้ใดใครจักใคร	พาเอาตัวสู่สวรรค์
ให้ได้รับฟังธรรม์	จงครบพันอันเวียกถาน (วิตถาร-ละเอียด)
๐ ให้รู้เรื่องทุกกัณฑ์	หมายจำธรรม์ในนิทาน
ให้รับสารการ	ขึ้นลงอ่านพระคาถา
๐ เป็นกัณฑ์กองสิบสาม	เมื่อสำแดงเดิมธรรมมา
ต้นนี้มีคาถา	สิบเก้าบทชื่อทศพร ฯลฯ

ค. จบท้าย ท่านได้บอกวิธีประพันธ์ของท่านไว้ว่า ท่านเจตนาตัดคาถาบาลีออก
ซึ่งต่างไปจากฉบับใช้เทศน์ แต่ท่านก็ดำเนินเรื่องตามพระบาลีนั่นเอง ดังนี้

๐ สาแดงเรื่องนบาค	สงบทษาตนจตุฯ
ผิดกันกับเทศนา	ตัดคาถาเอาแต่ความ
๐ จะควรมีควรรนี้	บาลีชี้ก็แต่งตาม
ตั้งต้นเดิมเรื่องความ	ทศพรผ่อนต่อมา
๐ หิมพานต์ทานกัณฑ์	วนปเวสน์ชูชกา
ถัดกันจุลวันนา	ต่อเนื่องมามหาพน

o กุมารมัทรีนัย	สักบรรพอำมรินทร์ดล
มหาราชฉอภษัตริย์ยล	พันไปจนนครกัณฑ์
o เท้านี้แลท่านอา	ได้เรียกว่าคาถาพัน
ครบลันสืบสามกัณฑ์	จึงถ้วนพันพระคาถา

4) ตัวอย่างสำนวนโวหาร

การดำเนินเรื่องในมหานชาดกนี้ ดำเนินเรื่องเร็วกล่าวถึงแต่ใจความตามเนื้อเรื่อง เป็นสำคัญ แต่กระนั้นกวีก็ไม่ลืมที่จะสอดแทรกคตินิยมของท้องถิ่น และเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกวีก็ยังคงอยู่อย่างเพียบพร้อม เช่น การชมดง ชมธรรมชาติ มีลักษณะเหมือนกับ บทพากย์หนังตะลุง กล่าวคือใช้ชื่อต้นไม้ นก ตามภาษาท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวกวีจะเห็นได้ชัดจากอารมณ์ขันที่ตั้งชื่อหมาของพรานเจตบุตรไว้ ทุกตัว ซึ่งต่างไปจากมหานชาดกฉบับภาคอื่น ๆ ที่ไม่ค่อยจะกล่าวออกนอกครุมากนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. การพรรณนาฉากของเรื่อง กวีได้พรรณนาฉาก เช่น ป่าหิมพานต์ กิติ เขาวงกต กิติ กวีพรรณนาตามคตินิยมของบทร้อยกรองของภาคใต้นั้นเอง ดังนี้

o ไม้ผากรกรรวก ลีพาเถาหมวก พาศพรรณกระสัง มะยมชুমแสง
แพงพวยต้นตั้ง หนหาดเหียนหัง ภัทสิสมีสแมม

o ประโดโคคล้าน ทุเรียนตระการ มะก้อสะแ้ว สะทอนสะเตียน
อาเกียรณรำมะแข สูงสุดตาแล ยุงยางแกมกัน

o ผมเงาะเขาชะชุก ซ้อสังสาตสุก ละมุดอินจัน สะทอนสะเตียน
อาเกียรหลายพันธุ์ ขนุนขนัน จำมะดะสาเก

o อัมพาไม้ม่วง (มะม่วง) ผลตกเป็นพวง ตกกราดมะลาดเค มายมายหลายพันธุ์
หวานมันทั้งเพ กินเล่นสำเป หนาพฤษาจารย์

o ม่วงกล้วยม่วงคัน ม่วงคล้าม่วงมัน จูบลอยหอมหวาน แหกเต้าส้มรัง
หัวช้างฤฎาลาน พรวนทองจันทะการ สามร้อยมีถึงผัว

o พิมเสนสมศรี ลูกเต็บโตรี หล่นรายรอบตัว ถูกสองสามใบ
เย็นใจยืมหัว ไปเถิดอย่างกลัว จะอดอาหาร

o อันหมู่พฤษกษี ยืนอยู่เทียมนี้ นพฤษาจารย์ ปลิดได้ใส่ปาก
ไม่ยากใจนาน แล้วไปสถาน หน้าสิงขรา

๐ เปลวปล่องช่องใน คูหาอาศัย กิณรปักษา สุนัขในเถื่อนถ่อง
ถ้ำทองคูลา รำฟ้อนร่อนรำ ปีกหางสรลงชล

๐ สระมุจลินทร์ ชมบัวบานบิน ละพันธุ์อุบล แสงสายสว่า
บัวนางจงกล งอกแถมแกมปน แต่พันธุ์บัวชม

๐ ริมฝั่งนที เกตุมวรี สุนัขพืงชม ร่มรื่นพื้นไม้
มีพรรณอุดม สุกกร่อมสุกรม พ่อยอม (พยอม) หอมมา...ฯลฯ

(มหารณตอน อจตุตถฤๅษีชี้ทางให้ ชูชก)

-พรรณนา ชมนก สัตว์จตุบาท

๐ แลเห็นมฤคมาส กวางทรายควายผาด นำฝูงโคคลา พระองค์จักลีม
นางสนมซ้ายขวา นางนายนางจา กำเนิดบรรจง

๐ แลเห็นพยัคฆา พยัคฆ์เสือบลา เสือโคร่งตัวยง ผาดโผนโจนจับ
มฤคาป่าดง จะลีมจตุรงค์ ทหารชาญชัย

๐ เห็นมยุราร้อน ยกปีกหางพ้อน รำแพนแกว่งไกว นางมยุระห้อมล้อม
ละม่อมละไม จะลีมนางใน ชับรำบำมะเรือ (บำเรือ)

๐ พังเสียงสาธิตา พลอดคลอจ้อจ่า สว่างอารมณ์เยอ กระเหว่าเจ้าร้อง
กู่ก้องเกร่อเหอ ปักชินบินเร่อ รีบไปในไพรพง

๐ ปิยาบุตรา ปิยานันทา นกนามมหาหงส์ ลงล่องวาริน
มุจลินทร์สระสรลง คาบบุษบัวบัง กชแกมกรนี

๐ ยินเสียงปักษา จะลีมเสภา ดุริย์ดนตรี ลีมราชสมบัติ
สารพัดโภคี ด้วยเจ้าซาลี กัณหามาจนฯลฯ

(ทานกัณห์ ตอนนางมัทรีพรรณนาป่าหิมพานต์ถวายแก่พระเวสสันดร)

ข. ความเป็นอัจฉริยะของกวี ในเรื่องมหาชาติกวีได้แสดงให้เห็นถึงความเป็น
ตัวของตัวเองอยู่มาก กล่าวคือ ได้สอดแทรกเพิ่มเติมตามที่ท่านเห็นว่าสมควร โดยไม่ต้อง
คำนึงว่าถูกต้องตามพระคาถาบาลีหรือไม่ เช่น ท่านตั้งชื่อสุนัขของพรานเจตบุตรไว้ทุกตัว
ซึ่งมหาชาติฉบับภาคอื่น ๆ ไม่มี นอกจากนี้ท่านยังกล่าวถึงสุนัขไล่กัดเฒ่าชูชกอย่างมีอารมณ์
ขันที่เดียว ดังนี้

o วันเมื่อพบทชี	ชูชกเฒ่าพฤตมาจารย์
ฝูงหมาหมายคิดอ่าน	นึกว่าสัตว์สามตีนเดิน
o อ้ายระวังอีระไว	เล่นไล่กัดตามแนวเนิน
อ้ายสิงว้างเกิน	อีสะกัดตรอกออกยื่นคอย
o อีจุกู้อีแตน	แหนดมสาปซาบดูรอย
อ้ายหมีอีหมอน้อย	วิ่งบุกรุกพราหมณ์ตกใจ
o ไม่รู้ว่หมาพราณ	เฒ่าจันทาลว่าหมาใน
เห่าหอนก้องทั้งไพร	ดังคกคกยกไม้พลาง
o อ้ายฝามีทันจะแห้ง	อ้ายหม้อแกงมีทันจะล้าง
วิ่งลัดสะกัดทาง	ฉวยฉุดย่ำมพราหมณ์สะพายป่า
o ย้อยุดฉุดกระซาก	ย่ำมขาดกรากข้าวตากฉ่า
เฒ่าร้องว่าเออวา	มาสิ้นหมดจะอดตาย
o อ้ายค่องมองกัดแข่ง	อีแดงแย่งย่ำมฉิบหาย
น้ำเต้าแตกกระจาย	ไม่เท่าปลัดจากมือกุม
o คว่าจับไม้เท้าง่า	ตั้งเป็นท่าอย่างสามขุม
ฝูงหมาเข้าล้อมกลุ่ม	คุมกัดน้องย่องตามเพลง
o เงื่อง่าท่ากระบองตี	ถูกอ้ายหมีร้องตำแป้ง
อีน้อยง่อยหยับเหย่ง	เกรงฤทธิ์ไม้เท้าพราหมณ์
o ฝูงหมาล้อมรอบขบ	อ้ายเพาหลบล้มทับย่ำม
ผุดลุกเล่นซุ่มซำม	ขึ้นตันไม้ปะโพรงสอง
o พราหมณ์ร้องอ๊กอ้าก	ไม่ขาดปากชากชากผลุง
สองมือเฒ่ารัดพุง	ร้องอ๊ดอ๊ดมัดนอนตะแคง
o หมาพรุกรุกเข้ากัด	ตีนเฒ่าฉัดหมัดคะแหวง
ศอกเล่าไม้เท้าแกว่ง	ถองตีบถูกพระธรณี
o อ้ายหวังวิ่งเข้าซ้า	พราหมณ์จึงรำท่ากระบี่
ไม้เท้าเฒ่าไล่ตี	หนีขึ้นไทรได้โม่งเมง ... ฯลฯ

(กัณฑ์ชูชก ตอนหมาพราณเจตบุตรรุมกัดชูชก)

ค. สำนักนวนโหวหาร มหาชาติคได้แสดงให้เห็นถึงสำนักนวนโหวหารอันเป็นที่นิยมของชาวภาคใต้ไว้เกือบทุกตอน กล่าวคือกวีได้แทรกคำสำนักนวน ภาษิตอันนิยมใช้กันอยู่ทั่วไปในสมัยอดีตไว้ทุกตอนในการดำเนินเรื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมเรื่องมหาชาติคมีคุณค่าต่อการศึกษาคตินิยมของท้องถิ่น และประณีตไปด้วยวรรณศิลป์อีกโสดหนึ่งด้วย เช่น

- พรรณนาความตอน พระมัทรีรำพันหาโอรสทั้งสองแสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างแม่-ลูก

o พิศเห็นเนื่อนก ยิ่งทรงวิตก เสมือนมารดา ซึ่งจากพระลูก
อ่อนน้อยสองรา โอ้อว่าเวรา ปานชนะนี้เอย

o เกือบล่วงสามยาม สุดแม่จะติดตาม เจ้าไปได้เลย หนึ่งพระถันนัง (ถัน)
ไหลหลังบ่เสวย เพราะสองอดเสวย ออกเอ๋ยอนาใจ

o ลั่นแรงมารดา จะรำเรียกหา เห็นสุดอาลัย ไม่พร่องรอย
ลูกน้อยกลอยใจ ขรอยเจ้าตักชัย แม่นแม่แลหนา

o สงสารมัทรี เทียวทั่วไพศรี กลับไปกลับมา ถ้าจักคลีคลาย
ขยายยัดมรรคา ได้ถึงสิบห้า โยชนาโดยมี ...

(กัณฑ์มัทรี)

- สำนักนวนที่ว่า “งาข้างงอกแล้วไม่หดกลับ” เหมือนกับวาจาชายชาติกษัตริย์ดรัสแล้วไม่คืนคำตอนพระเจ้ากรุงสัตตราชตอบนางมุสดีที่มาขอลดโทษพระเวสสันดร ว่าดังนี้

o ตอบพระเสาวนีย์ไปพลัน โองการคือทัน-

ตาชห่อนหดหายงา

o ลู้หักเหียนตามเวลา กษัตริย์วิจนา

แล้วฤจักคืนคำไฉน

- สำนักนวนที่ว่า “หย่าแห่เสื่อหลับ” กวีได้ใส่ไว้ตอน ชูชกโอรชนางพราหมณีมารุมดำเนินางอบิตดา (อมิตดา) ชูชกแสดงหุ่นหัน กล่าวความแบบนักเลงชาวบ้าน เช่น มันดำมากก็ดำไป หรือตีมากก็ตีไป ดังนี้

o อุเหมมันไม่กลัวเกรง พวกอื่นักเลง

จะเครงทั้งบ้านสักวัน

o น้อยฤไม่เกรงใจกัน เช่นนี้ฤคัน

หัวอกผูกพันพันทวี

- o เสือเผ่านอนอยู่ดีดี เอาไม้แยงตี
- เหล่าอีพวกพาลแพศยา
- o แต่กูดใจนักหนา เจ้าอบิตตา
- นึ่งให้มันมาตำไย
- o ด่ามาด่ามันเป็นไร ตีมาตีไป
- ตบมาตบมันอย่าขาม
- o ผิดนักแต่จักเป็นความ พี่จักแก้ตาม
- พวกพราหมณ์ชี้ร้ายรุมด่า

(ชูชก)

ง. สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคม มหาชาติเป็นวรรณกรรมภาคใต้ที่สะท้อนให้เห็นปรัชญาชีวิตคตินิยม จารีตประเพณีของท้องถิ่นภาคใต้อย่างมาก เช่น

- อาหาร ได้กล่าวถึงอาหารภาคใต้ที่นิยมกัน ตอนอบิตตา (อมิตตา) เตรียมเสบียงให้ชูชก

o ข้าวเหนียวข้าวเจ้า น้ำตาลมะพร้าว เนยนมเอามา ทำเป็นกระสาย
ข้าวเม่าถ่วงา ข้าวดอกตำทา น้ำอ้อยเจือจาน

o เอาฟองไข่เปิด ปั่นแป้งทำเสร็จ ผิงไฟเป็นถ่าน ซ้อนนมผาหรั่ง
ทั้งมันทั้งหวาน ทศกรคูลีการ (ขันทศกร 1 องคูลี) ไรองขนมเปีย

o สตูก่อนผง เข้าถั่วยี่สง ประจงทำเย็บ กินในไพรพฤกษ์
รำนึกถึง (รำลึก) เมีย ลำดับสับเสียด เสร็จแล้วครบครัน

o สมุกเหล็กไฟ มีดหมากกันไตร เหล็กแขวะกระบัน ลำดับใส่ย่าม
แล้ววางให้พลัน หยิบน้ำเต้าขึ้น เอาน้ำเทใส่

(กัณฑ์ชูชก)

- การแต่งกายของชนชั้นสูง ซึ่งนิยมกันในสมัยก่อน กวีได้สอดแทรกไว้ตอนพราหมณ์แต่งกายให้อบิตตา (อมิตตา) ก่อนที่จะออกมาพบชูชก เอาเสื้อผ้าเมื่อครั้งแกมั่งมี มาตบแต่งดังนี้

- o ให้นุ่งผ้าเชิงเจ้าพระยา ห่มสีกุหร่า
- หน้าชายระบายเลียบทอง

๐ หัวผมเกล้ามวยสวยซึ้ง ผัดหน้าผิวผ่อง
เอาขมั้นเป็นเนื้อเจือทา

๐ เรื่องเรื่องเหลือองแลลานตา ตบแต่งลูกยา
ของแกแต่ครั้งมั่งมี

- ความเชื่อ คตินิยมของสังคม กวีได้บรรยายสภาพความเชื่อของสังคมอันเป็น
วิถีชีวิตของชาวไทยทั่วไป ที่นิยมหมอดู ทำเสน่ห์ยาแฝด เชื่อในโชคชะตาราศี กวีได้นำ
มาแทรกไว้ในการบรรยายบุคลิกภาพของชูชก ชูชกมีรูปร่างขี้ริ้วขี้เหร่แต่ก็มีความรู้ได้ศึกษา
ไตรเพท ไม่เพียงแต่เท่านั้นกวีภาคใต้ได้สร้างบุคลิกภาพให้ชูชกเป็นหมอดูตัวกลางด้วย
และยังมีความเชี่ยวชาญในการทำเสน่ห์ยาแฝดจนสาวแก่แม่ไม่ยัดติดกันงอมแงม ดังนี้

๐ รูปตัวขี้ซำ ตะแกอูตสำห้ เรียนจบครบสรรพ อวดอ่านไตรเพท
พราหมณ์เลิศครบครัน ทายสุรย์ทายจันทร์ ชะตาราศี

๐ รู้ตุนรลักษณ์ ขี้ต้อจ๊ก บรูษะกระษัตริย์ แบบมือดูลาย
ทายต้องทุกที รู้ครบจบถึ อาคมประสมยา

๐ เสน่ห์เสน่ห์ไซ สาวแลแม่ไม่ยัด ทุกข์ร้อนมาหา เมียน้อยเมียหลวง
ผัวร้างผัวหย่า แบ่งน้ำมันทา ที่เดียวได้กัน

(กัณฑ์ ชูชก)

- การเสริมสร้างรูปโฉมของสาว กวีได้บรรยายให้เห็นถึงการเสริมสร้างรูปร่าง
ของหญิงสาวภาคใต้สมัยก่อน ซึ่งมีขบวนการที่ต้องตามหลักวิชาการพละนามัย เพื่อ
จะได้รูปร่างสวยงาม เช่น เลือกดลมติผิวพรรณสดใส เอวกลม ตะโพกผาย เพื่อให้ถูกใจชาย
ซึ่งหญิงสาวต้องใช้เวลาอย่างมากในการนี้เพื่อจะได้มีรูปร่างกลมกลึงสวยงาม โดยไม่ต้อง
อาศัยสถานบริหารร่างกายแต่อย่างไร กวีได้แทรกไว้ตอนพระนางมัทรีได้กล่าวตอบพระ-
เวสสันดรที่พระองค์ไม่อนุญาตให้นางติดตามไปอยู่ป่าด้วย นางมัทรีได้รำพันว่านางต้องใช้เวลา
อย่างมากที่จะได้รูปร่างสวยงามอย่างดีเป็นที่พึงใจต่อสามี ครั้นจะยอมปล่อยให้สามี
จากไปง่าย ๆ ก็ไม่ใช่ ดังนี้

๐ อันว่าธรรมดาหญิง ศรีเสาวภาคกระษัตริย์

จักหาซึ่งสามี ภาพให้สมปรารถนา

๐ ยากนักที่จักได้ เมื่อใดแลเพียรพญา

แกลันท์ก็อุทส่าห์ อาบน้ำเข้าแรมเริ่มสมัย

๐ คิมหันต์ฤดูร้อน	ข้อนขึ้นแข็งเข้าผิงไฟ
ให้โลหิตช่านชุ่มใน	ชูลีเนื้อสุกสุนทรา
๐ เอาไม้กระดุกค่าง	โคตีข้างสอดต้นขา
เอวกลมสมรูปา	ตะโพกผายชายชอบใจ
๐ เข้าค้ำพรำทำเพียร	ให้บุรุษพิศมัย
สามีที่อาลัย	ใครใครร้างแรมภัสตา

(แสดงว่าผู้หญิงใช้ความอดทนมากในการเสริมสร้างรูปร่าง เช่น อาบน้ำเข้าในฤดูหนาว อังไฟในฤดูร้อน เพื่อให้ผิวพรรณผ่องใสเป็นนวลโย เอาไม้มาตีต้นขา คงจะเป็นแบบนวดเพื่อให้เอวกลม ตะโพกผาย ฉะนั้น สาว ๆ ในสมัยนี้น่าจะทดลองดูบ้าง ไม่สงวนสิทธิ์)

- คตินิยมของสังคม กวีได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมเกี่ยวกับหญิงดี - ไม่ดีในทัศนะของสังคมสมัยนั้นซึ่งก็เป็นค่านิยมเดียวกันกับของชาวไทย เช่น ตัวอย่างหญิงไม่ดี ภรรยาเลว ซึ่งกวีได้แทรกไว้ตอนพวกพราหมณ์ด่าเมียของตนเมื่อเห็นอมิตดาปรนินิบัติชุก ว่าดังนี้

๐ ตรีแล้วกล่าววาจา	แก่ภริยาของตนพลัน
พวกสูดูเยี่ยงกัน	กินเพราะชายสบายแด
๐ ทอหูกแต่ละเส้น	เล่นลอดเรือนเล่ห์ร่างแห
ทำการสิ่งใดแซ่	ไม่เป็นอิมิเป็นอัน
๐ แต่งตัวไปตลาด	กรกรายนาดเมสียงมัน
หยิบไนม่าจะบัน	หันสองโกรกโขกข้างพาล
๐ แข็งขันขยันดี	ถ้ารู้ว่าจะมีงาน
มโหฬารในราชฐาน	การสมโภชโขนละคร
๐ ยังรุ่งนอนมิหลับ	ขยับตัวที่จะจร
ปัจจุสมัยตื่นแต่นอน	ชวนเพื่อนสาวคร่าวโขนไป
๐ มโนหรัลลาโรงค้ำ	ย่าฆ้องแล้วจึงมาใน
ล้างมือเปิดเข้าใส่	จนห้องเต่งเต่งพุงนอน

2. สุทธิกรรมชาดก

1) ต้นฉบับและการประพันธ์

สุทธิกรรมชาดกเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายอยู่ใน จังหวัดพัทลุง คุณถิต พรหมมานพ ได้เขียนคำนำในการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2496 ว่า “โดยความและสำนวนโวหารตลอดจนคติที่หยิบยกขึ้นมาพรรณนาในหนังสือทำนองกาพย์สุทธิกรรมนี้ ผู้แต่งจะเป็นใครก็ตามแต่ทำให้สังเกตเห็นว่า ผู้นั้นเข้าใจโลกและเข้าใจธรรมได้ถึงขนาดที่เรียกว่า ถึง...นับเป็นหนังสือให้คติในทางอบรมใจที่พอจะนับขนาดวรรณคดีได้” และอีกตอนหนึ่ง ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม ได้วิจารณ์ว่า “ผู้ประพันธ์ใช้ภูมิภาคจังหวัดพัทลุงเป็นฉากของเรื่องสุทธิกรรมชาดก จึงปรากฏชื่อวัดที่มีอยู่ในจังหวัดพัทลุงนั่นเอง เช่น วัดคอกควาย วัดชายคลอง วัดพิกุล วัดดอนรูณ เป็นต้น”²

- อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงทิตเอกชายสามโบสถ์ ว่าบวชอยู่วัดใดบ้าง ดังนี้

◦ เดิมบวชวัดคอกควาย	คิดค้าขายได้เป็นทุน
ใส่ใจกับนางหมูน	สีกออกมาได้เลี้ยงกัน
◦ สิ้นทรัพย์มาแต่วัด	ตัวก็ขัดการไม่หมั่น
ทิ้งหมูนเสียแล้วผัน	หาขรัวสอนวัดดอนรูณ

3. สุบิน (สำนวนเก่า)

1) ต้นฉบับและการประพันธ์

สุบินเป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของไทย มีปรากฏอยู่ในปัญญาสชาดกเรียกว่า “สุบินชาดก” (ปัญญาสชาดก คือชาดก 50 เรื่อง ของภาคเหนือ แต่งเป็นภาษาบาลีสันสกฤตหรืออยุธยาตอนต้น) ครั้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏว่าเรื่องสุบินแพร่หลายอยู่พอควร ได้มีการประพันธ์เป็นกาพย์ (สุรางคนางค์ ฦบง ยานี) เรียกว่ากลอนสวด ขวัญชัย รักพงศ์ ได้เขียนไว้ว่า (หนังสือสวดเรื่องสุบิน) สำนวนที่แพร่หลายในครั้งกรุงศรีอยุธยานั้น จะเป็นสำนวนเดียวกับที่คณะกรรมการสัมปทานกสิกรรมหลวงได้เลือกให้ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือวชิรญาณ ตอน 120 ประจำเดือนกันยายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2477) และในสมุดไทยที่พบใน

² ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม วรรณกรรมบักย์ใต้, (ก.ท. โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2522) หน้า 53

นครศรีธรรมราชหรือไม่”³ เรื่องนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษากัน เพราะต้นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นสูญหายไปหมดแล้ว แต่อย่างไรก็ตามในสมัยตอนต้นรัตนโกสินทร์คงแพร่หลายอย่างมาก ในภาคกลาง จึงมีปรากฏอยู่ในบทละครเรื่องสังข์ทอง ร.2 ว่า

เจ้าเงาะนอนถอนหวอดสวดสุบิน	เล่นลั่นละลั๊กยกล้ำนำ
รจนานั่งฟังยังหัวเราะ	น้อยหรือเพราะแจ้วเจื้อยเฉื่อยฉ่ำ
ไม่ทันถึงใบสมุดหยุดกินน้ำ	สวดซ้ำอีกสักกนิดยังติดใจ

ในการศึกษาของ ขวัญชัย รักพงศ์ เชื่อว่าต้นฉบับที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบันที่หอสมุดแห่งชาติ รวมทั้งฉบับที่พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณด้วย และหลาย ๆ ฉบับที่เคยพิมพ์เผยแพร่กันนั้นเป็นต้นฉบับที่ได้มาจากภาคใต้ เพราะสำนวนภาษา และเป็นสำนวนเดียวกับฉบับนครศรีธรรมราช (สุบินสำนวนเก่า) โดยเสนอความเห็นที่ว่า “ต้นฉบับของเรื่องสุบินคำกาพย์นี้ได้มาจากภาคใต้ของประเทศ แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง อาจจะเป็นเพราะการคัดลอกต้นฉบับตัวเขียนหรือตอนที่พิมพ์ก็เป็นได้ และถ้าว่าจะแต่งในภาคใต้เลยทีเดียวน่าจะได้อ่านต้นฉบับมาจากภาคกลาง และไปเปลี่ยนแปลงต่อ ๆ กันไปตามกาลเวลาก็สุดวิสัยที่จะทราบได้”⁴

ต้นฉบับสุบินสำนวนเก่าของเมืองนครศรีธรรมราช ชวน เพชรแก้ว ได้วิจัยเชิงสำรวจไว้ว่าพบขณะนี้ 6 ฉบับ คือ หนังสือบุตดำสุบินกุมาร ฉบับของนางสาวผ่องศรี พาหนะ หนังสือบุตเนรสุบินฉบับ นายสมปอง ภักดีกิจ สามเนรสุบินฉบับที่รวบรวมโดยนายพลอย รัตนบุปผา นิทานสุบิน ฉบับนายชื่น สุพรรณพงศ์ จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2514 หนังสือบุตสุบิน ฉบับนางสาวชีพ ช่วยชู และฉบับนายพร้อมจัดพิมพ์เมื่อ ปี พ.ศ. 2505⁵ และสุบินสำนวนเก่า ฉบับวิทยาลัย ครุจนครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2520

³ ขวัญชัย รักพงศ์ “วิจารณ์เรื่องสุบินคำกาพย์” วารสารศิลปากร ปีที่ 15 เล่มที่ 2 (ก.ค. 2514) หน้า 53

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 54

⁵ ชวน เพชรแก้ว “คำนำเสนอ” *สุบินสำนวนเก่า* (วิทยาลัยครุจนครศรีธรรมราช, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2520) หน้า 2

ผู้ประพันธ์ (สุบินสำนวนเก่าฉบับนครศรีธรรมราช) ไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ใด ฉบับที่พบกันนี้น่าจะเป็นฉบับคัดลอกมากกว่า ถึงจะมีใจความชวนให้คิดว่าได้เป็นผู้ “ประดิษฐ์” ปรากฏอยู่ แต่ก็มีคำตอบต่อไปว่า “ซ่อมใส่แอบสำเนา” คือแต่งซ่อมส่วนที่ขาดหายไปเท่านั้น ดังนี้

o ตูข้าผู้เจ้าของ	คิดตริตรองอยู่นานช้า
ไปหาย่านปริศนา	มาทำบุญต สร้างนิทาน
o ใว้ให้ทหารกา	ฝึกปรีชาได้สวดอ่าน
ให้ข้าพันภัยพาล	ในอนาคตปัจจุบัน
o ตูข้าผู้ประดิษฐ์	คิดแต่งต่อเรื่องสุภา-
คี่นี้แหละท่านอา	ได้เรื่องมาแต่บอกเขา
o ตูข้านั่งคิดทำ	คำซ่อมใส่แอบสำเนา
ปรีชาของข้าเบา	เอาแต่ได้ไม่สู้ดี

2) ธรรมเนียมการประพันธ์

แต่งเป็นกาพย์ ฉบับ ยานี สุรางคนางค์ สลับกันไปจนจบ เริ่มต้นมีการกล่าวไหว้ครู โดยกล่าวคำประณามพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ตอนท้ายมีการกล่าวออกตัว (ผู้ประพันธ์หรือผู้คัดลอก ?) ว่า

o ท่านผู้มีปรีชา	อย่าหว่าร่อพ่อเนื้อถี่
ด้วยว่าตัวข้านี้	มิได้รู้วุตโตทัย
o ลิขิตผิดเพี้ยนกลอน	เป็นบั้นท่อนเหลือขาดไขว่
ทำได้ก็ทำไป	ศัพท์นามไชร้ไม่ชำนาญ
o ครั้นข้าไม่ทำไชร้	จำขัดใจแก่ลูกหลาน
ผู้มีปรีชาชาญ	ฉานของโทษได้โปรดเอย.

3) เนื้อเรื่องโดยสรุป

พรานป่ามีภรรยาชื่อนางสุภาคี มีลูกชายชื่อสุบิน พรานป่ามีหน้าที่ล่าสัตว์ถวาย พระราชาจนได้เป็นพระยาแห่งเมืองสาวัตถี ภายหลังตายไปนางสุภาคีอยากให้ลูกชายเป็น พรานป่าต่อจากพ่อ แต่ลูกชายเลื่อมใสพุทธศาสนาขอบวช นางไม่ยินดีแต่ลูกชายดีใจ

บวชเณรจนได้ นางเสียใจมากถือทิวไม่พุดจากกับเณรสุนิ นางเก็บผักผลไม้ขายยากจนลง
 ทุกที วันหนึ่งนางนั่งหลับได้ตื่นไม้ พระยายมได้นำวิญญานของนางไปลงนรก แต่ด้วยผลบุญ
 ของเณรสุนิที่บวชสามารถช่วยแม่ไม่ให้เกิดการทรมานจากนรก พระยายมทราบบว่า
 ด้วยอนิสงส์ลูกชายของนางบวชเณร จึงนำวิญญานคืนสู่ร่าง นางคืนจากหลับจึงมาหาลูกชาย
 เล่าเรื่องให้ฟัง เณรสุนิเทศน์โปรดมารดา ในที่สุดนางบวชเป็นชี พระเจ้ากรุงสวดีดี
 ทราบบเรื่องนางสุนิจึงให้เสนาตามตัวไปเล่าเรื่องให้ฟัง และนางก็เล่าเรื่องนรกให้ชาว
 หมู่บ้านพรานป่าฟังด้วย ชาวบ้านพากันเข้าวัด คืนหนึ่งเปรตพรานผู้เป็นพ่อมาพบสุนิ
 มาเล่าถึงความลำบากที่ตนอยู่ในนรก เณรสุนิคิดถึงคุณบิดา จึงไปหาพระเจ้ากรุงสวดีดี
 ขอให้บวชพระให้ด้วย พระเจ้ากรุงสวดีดีพระทัยจึงให้เตรียมงานใหญ่บวชพระสุนิ ด้วย
 อนิสงส์การบวชเป็นพระแทนคุณบิดาทำให้บิดาได้ขึ้นมาอยู่สวรรค์ มีนางฟ้าเป็นบริวาร
 ส่วนแม่ชีสุภาคีถึงแก่กรรมก็ได้สู่สวรรค์เช่นเดียวกัน

4) ตัวอย่างสำนวนโวหาร

ภาพย์เรื่องสุนินี้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มุ่งจะสอนปรัชญาพุทธศาสนา ฉะนั้น
 แก่นของเรื่องจึงเป็นหลักธรรม และพรรณนาเรื่องนรกขุมต่าง ๆ ไว้มากมาย เพื่อเป็น
 อุทาหรณ์สำหรับคนที่ไม่ยึดในศีลธรรม

ก. พรรณนาจากนรก ตอนแม่ชีสุภาคีเล่าถวายพระเจ้ากรุงสวดีดี ได้พรรณนา
 นรกขุมต่าง ๆ ไว้ดังนี้

๐ ขุมหนึ่งสุดโหด กว้างยาวหมื่นโยชน์ ชื่อมหาวิจิ เลียบสัตว์ด้วยหอ
 ร้องครางเสียงผี กงจักรผิดมี ยืนกัปหนึ่งนาน

๐ นรกใหญ่ร้อยขุม นรคน้อยประชุม สิบสิบนรกานต์ ล้อมรอบขอบข้าง
 มียามบริวาร มีหม่อมบาล อยู่ทุกอบาย

๐ นรกเวณี เป็นแม่ที่ น้ำแกลบเสบคาย ข้าวลีบลอยล่อง
 ผุงเปรตทั้งหลาย เค็มแสบแทบตาย ร้องครางคือว้าว

๐ ขุมโบทชรพรรษ คือเหลี่ยมจัตุรัส นรกสระบัว หนาวเจ็บข้อมือ
 คือขาดกลางตัว เปรตลอดล่อหัว บาดเจ็บเวทนา

๐ นรกฉิมพลีนั้น มีจิวเป็นหล่น สูงเจ็ดพันวา หนามสิบสองนิ้ว
 เลี่ยมแหลมหนักหนา เปรตป็นไปมา เสียบตายตาขาว

๐ ถัดชั้นหลั่นลด นกใหญ่ปรากฏ ก่อนหินถ่านไฟ ร้อนสุดที่ร้อน
เปรตนอนเหงื่อไหล ระอุอกใจ ดับปอดระบม

ข. สอนจริยธรรม นอกจากเนื้อเรื่องจะให้ความเพลิดเพลินแล้วกาพย์เรื่องสุบินยัง
สอนจริยธรรมไปพร้อม ๆ กับการดำเนินเรื่อง แนวการสอนนั้นยึดปรัชญา และหลักธรรม
พุทธศาสนา มักจะกล่าวถึงวิบากกรรมที่ได้รับจากการประพฤติดีศีล หรือหลักธรรม
เช่น

- แม่ชีสุภาทีเล่าความถวายพระเจ้ากรุงสาวัตถี ถึงผู้ที่ทำให้ผิดจะต้องตกนรกดังนี้

๐ โลกบาลกล่าวคำ ว่ามนุษย์ทำกรรม มืองค์ห้าประการ ฆ่าสัตว์ลักทรัพย์
ผิดลูกเมียท่าน มุสาพาลคำ กินเหล้าวาริ

๐ แล้วถ้าจักหยิบ เป็นองค์ศีลสิบ ฟังรู้คดี บาบตัวมีสาม
บาบปากมีสี่ บาบจิตก็มี ทั้งสามประการ

๐ บาบตัวสามนั้น คือเที่ยวฆ่าฟัน ผูกสัตว์สิ้นปรายณ เรือดอดลักล้าง
ฉกชิงวิ่งทยาน ยุคมือเมียท่าน กอดจูบลูบคลำ

๐ บาบปากมีสี่ คือกล่าววาที มุสาโลล่ำ เจรจาหยาบช้า
ปกัลวเกรงกรรม พุดตลกคะนองคำ ส่อเสียดเบียดเขา

๐ บาบจิตมีสาม ก็ใจหยาบหยาม มุ่งแต่จะเอา ผูกเวรยกโทษ
ซึ่งโกรธเปล่าเปล่า ใจจิตโหดเขลา สงสัยศาสนา

- ภาษิต กวีได้แทรกภาษิตเข้าไปกับเรื่องอยู่หลายตอน เพิ่มความไพเราะแก่ผลความ
อย่างมากตัวอย่าง เช่น

๐ ครั้นเห็นเจ้าสุบิน เหมือนขมมันปนกับปูน

แกลังตัดอาลัยสูญ ถือถือเป็นมันคง

- สำนวนที่ว่าสามี่เหมือนฉัตรกันแกศ ในเรื่องสุบินได้เปรียบสามี่เหมือนจากมุง
หลังคา ดังนี้

๐ พระคุณเป็นที่สูง คือจากมุงหลังคาเรือน

ร่วมฝนตะวันตกอน ได้อยู่กินสุขสำราญ

(นางสุภาทีรำพันตอนพระยาพรานสามี่ตาย)

ค. วิถีชีวิตของชาวไทย แม้ว่ากาพย์เรื่องสุบินจะเน้นหนักในหลักธรรมพุทธศาสนา
แต่กวีก็ยังแทรกชีวิตแบบไทย ๆ ไปด้วย ให้เห็นความผูกพันในครอบครัว ความรักระหว่าง
พ่อแม่และลูก เช่น

- พรานดีใจเมื่อได้ลูกชาย ด้วยความสิ้นหาลูกจวบสิ้นไม่กล้าจวบแก้ม ดังนี้
 - o เปรียบตัวทุกสิ่งสิ้น เรียนสุบินนะกุมาร (เปรียบ-เตรียม)
 - อุ้มชูลูกสงสาร ท่านขุนพรานรักใจหาย
 - o จะจวบที่แก้มลูก กลัวจะถูกหนดเคราะห์
 - จะร้องขึ้นร่วนวาย ความถนอมเจ้าเหลือใจ
 - o จึงจวบสิ้นชายชวา แล้วจวบไถ่มาหลังไหล่
 - ไอ้ไอแก้วกลอยใจ จงอยู่ดื้อยาโศกา
- การแต่งกาย กวีได้แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยสมัยนั้นแต่งกายนุ่งผ้าจุงกระเบน เช่น ตอนโหรแต่งตัวจะเข้าเฝ้าดังนี้
 - o โหรรู้ค่าเงื่อน กลับเข้าในเรือน คั่นคว่าไขว่ขวิน หยิบกลับดินสอ
 - หาหอปฏิทิน ห่วงยามทั้งสิ้น สำหรับโหร
 - o แต่งตัวจีบโจง นุ่งผ้าตาโถง โจงกระเบนเห็นขา ผ้าขาวเตียนพุง
 - ถือถุงตำรา ลงจากเคหา ให้ทาสถือบอง (กระบอง)
- การทำบุญถวายภัตตาหารแก่สงฆ์ กวีได้บันทึกไว้เกี่ยวกับประเพณีในชีวิตของสังคมไทย และพรรณนาให้เห็นภาพชีวิตของสังคมสมัยก่อนอย่างดี เช่น งานบวชสุบิน ดังนี้
 - o สาตลวดปูไว้สรรพ เณรยกสำหรับมาเรียงลง
 - บรรดาเหล่าโยมสงฆ์ คอยระวังอุเบกษา
 - o พระชีหีบหมมจิ้น ชี้น้อยน้อยตักน้ำยา
 - ทายกผู้ไมทนา หยิบข้าวเหนียวและของหวาน
 - o แต่ล้วนเครื่องกับบิณฑ์ เข้ากะทิกับน้ำตาล
 - หยิบวางพอประมาณ จูสะอาดไม่ปนเป็น
 - o ครั้นแล้วก็มานั่ง ยืนพुरुพรั่งแต่หมู่เณร
 - ยอมรับมาประเคน แก่ชิตันพร้อมทุกองค์
 - o อุบิษญาย์หีบช้อนมูก สับกุ๊กกุกลงก่อนสงฆ์
 - อันดับทุกทุกองค์ ก็ลงช้อนต่อกันมา
 - o สับบุรุษนั่งประดับ เหล่าสัตว์ตวัดเรียกน้ำยา
 - ใส่โตถือเล่นมา เข้าคอยเติมตามชอบใจ
 - o สาคุและลอดช่อง เห็นที่พร้อมก็ตักใส่
 - ถั่วต้มน้ำตาลไทย เข้าตักเติมต่อกันมา

ง. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต กวีได้พรรณนาประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตการเป็นอยู่ของสังคมไทยไว้อย่างชัดเจน เช่น การเก็บกระดูก งานปลงศพ และการสู่ขอภรรยา เช่น

- การขอลูกสาว นางสุภาคิไม่ยอมให้สุบินบวช เสนอจะขอลูกสาวนำกลิ้งหลาน ยายไฟให้เป็นภรรยา นางได้พรรณนาถึงลักษณะของสาวในสายตาผู้ใหญ่ไทย ๆ ดังนี้

๐ นี่แหละเจ้าสุบิน ลูกสาวนำกลิ้ง เป็นหลานยายไฟ เขาคณบุราณ เหล่าพราณผู้ใหญ่ รู้ธัญชาติ การงานครบครัน

๐ กิริยาน่ารัก ไปมาแม่ทัก ชมเล่นทุกวัน อายุกับเจ้า จะพอดราวกัน มันมีสำคัญ แดกเนื้อนวลละออง

๐ นาสิกแฉล้ม หน่วยตาเหลี่ยมแหลม แก้มเครือปรางทอง นมเท่าข้อมือ ผมคือมัดตอง คิ้วต่อกอปล้อง ยิ้มต้องใจชาย

๐ แม่ไปแบบว่า พี่น้องน้ำบ้ำ ลงคำจำหน่าย ครั้นข้ามปีเลื่อน ชอบเดือนวันสบาย ทำงานลูกหญิงชาย ให้อยู่ด้วยกัน

- การอาบน้ำศพ กวีได้พรรณนา ไว้อย่างชัดเจน คืออาบน้ำศพ ทาขมิ้นใส่น้ำหอม ตราสังข์และสวดพระธรรม ดังนี้

๐ สุริโยใกล้เวลา ยกศพมาสรงธารัน
ขัดสีฉวีวรรณ ให้ใสสดหมดราศี

๐ อาบน้ำสับสองสิ้น เอาขมิ้นมาขัดสี
ทาสุคนธมาลี กลิ่นหอมฟุ้งจรุงใจ

๐ นุ่งห่อห่อประสัง ด้ายผูกพันแล้วโดยไว
พร้อมสิ้นทุกสิ่งไป ตามวิสัยท่านทำมา

๐ ยกศพใส่หีบพลัน พอสूरียันใกล้เวลา
นิมนต์พระสังฆา มาให้โปรดสวดพระธรรม

- การเก็บกระดูก สัปเหร่อจะกวาดกองกระดูก แล้วทำเป็นรูปคนเสกคาถา พรมน้ำมนต์ ดังนี้

๐ ครั้นแล้วสำเร็จการ กลับเรือนบ้านต่างคนไป
ครั้นรุ่งสุริโยทัย เจ้ากลับไปแต่เช้าชะมัว (สาบ ๆ)

๐ ดับธาตุกวาดเข้ากัน	ขยำปั้นให้เป็นตัว
ดินมือและเอวหัว	ผันศิระชะไปปัจฉิม
๐ ลูกเมียหมูญาติพร้อม	นั่งเรียงล้อมแต่ริมริม
เช่นวักตักเหล้าจิ้ม	ลงที่ปากชากผีสาว
๐ เก็บตุกใส่ในหม้อ	ผ้าขาวห่อปิดจุกกลาง
พันด้ายไว้ระหว่าง	แล้วกลับหลังไปยังเรือน

จ. ค่านิยมของสังคม ภาพย์สุบินกวีได้พรรณนาให้เห็นความเชื่อ ค่านิยมของสังคมไทยที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งโบราณ เช่น การเคารพพ่อแม่ ครูอาจารย์ อ่อนน้อมผู้ใหญ่ เกรงกลัวต่อสงฆ์ พิงเทศน์ และบวชเรียน นอกจากนี้ก็ยืนยันถึงการสร้างสาธารณกุศล เช่น สะพาน บ่อน้ำ ฯลฯ ซึ่งเชื่อกันว่าได้กุศลแรงจนยมบาลต้องจดชื่อลงในแผ่นทองคำ ดังนี้

- ๐ ศรัทธามานะ แลเห็นรูปพระ เก้าราวเศรำหมอง ปฏิสังขรณ์
ลงรักปิดทอง มีทั้งการฉลอง ทำการสืบไป
- ๐ แผ้วทางสร้างวัด ปลุกที่ปฏิบัติ ทำขึ้นให้ใหม่ สร้างพระเพหาร
การเปรียญหอไตร สร้างตู้ไว้ใส่ อภิธรรมคัมภีร์
- ๐ สร้างพระพุทธรูป พระธาตุสณูป ก่อบัวเจดีย์ สร้างกระถางดอกไม้
ถวายพระชินสีห์ สร้างส้วมถวายชี มีทั้งอ่างสรง
- ๐ สร้างหอรบั้ง ธรรมาสน์เตียงตั้ง ฉลุกลฉลิกบรรจง ตัดรูปจระเข้
ศรัทธาธารัง ตัดเป็นรูปหงส์ ห้อยไว้ชายคลอง
- ๐ สร้างบ่อน้ำผุด ขุดสระปลูก ปลูกบุษย์บัวหลวง สร้างโรงบังสุกุล
ไม้แก่นขึ้นพวง พูนทางทั้งปวง ให้เดินเพลินใจ
- ๐ ยกเสาสะพาน ใส่รอดเรียบคาน ให้ทานคนใต้ แล้วปลูกศาลา
ให้คนอาศัย ปลูกโตโพไทร ต้นไม้มีผล
- ๐ เหล่านี้ใจบุญ เอาชาดหรรคุณ เขียนชื่อทุกคน ลงแผ่นทองคำ
จำฝ่ายกุศล อย่าให้แปลกปน บำบุญซีมิจณา

